

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem
intelektualnih teškoća

Iva Vuk

Zagreb, lipanj, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem
intelektualnih teškoća

Studentica: Iva Vuk Mentorica: izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić

Zagreb, lipanj, 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad „*Iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća*“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Iva Vuk

Mjesto i datum: Zagreb, lipanj 2018.

Zahvale

Prvo se želim zahvaliti svojim roditeljima što su mi omogućili moje studiranje, bili mi podrška, snaga i oslonac svih ovih godina. Nema riječi kojima bih mogla opisati zahvalnost.

Najbolji roditelji ikad.

Veliko hvala mojoj mentorici izv.prof.dr.sc Anamariji Žic Ralić na podršci, suradnji, razumijevanju, poštovanju, brzini, efikasnosti prilikom nastajanja ovog rada i što je ideju ovog rada prepoznala kao nešto vrijedno.

Isto tako, veliko hvala i mom uzoru Sanji Flajs Vidaković, koja me sa svojom podrškom i usmjeravanjem cijeli studij oblikovala kao osobu, sa svojim znanjima naučila i poticala na trud i ulaganje u sebe kao budućeg stručnjaka. Što mi je bila podrška i moj izvor nadahnuća i kreativnosti u trenucima kada mi je bilo potrebno.

Hvala profesorici doc.dr.sc. Lisak na pomoći kod obrade podataka, savjetima i utjesi koju mi je pružala prilikom pisanja diplomskog rada.

Hvala i mojim najdražim curama i prijateljicama Ani, Martini i Kristini (Hubs), koje su bile uz mene u svim trenucima mog školovanja, bile mi podrška, oslonac, utjeha, koje su me sa svojim savjetima i kritikama usmjeravale na pravi put. Vi ste moj dar od Boga.

Veliko hvala i svim ostalim profesorima ERF-a!

Iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća

Studentica: Iva Vuk

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić

Program/modul: Edukacijska rehabilitacija/ Inkluzivna edukacija i rehabilitacija

SAŽETAK

Problem vršnjačkog nasilja sve je prisutniji u školi. Poznato je da učenici s intelektualnim teškoćama zaostaju u razvoju socijalne kompetencije, da imaju teškoće u socijalnim interakcijama te bi mogli biti lake mete vršnjačkog nasilja. Istovremeno, deficiti socijalne kompetencije, učenike s lakim intelektualnim teškoćama čine sklonijima negativnoj interpretaciji tuđih namjera i ponašanja, zbog čega često, osim žrtve, postaju i zlostavljači.

Cilj ovog rada je dobiti uvid u iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama prema njihovoj samoprocjeni te procjeni njihovih učitelja. Sudionici istraživanja su učenici s lakim intelektualnim teškoćama (N=61) oba spola, dobi od 12-18 godina, a školuju se po posebnom programu. Svaki učenik je individualno intervjuiran adaptacijom Upitnika o školskom nasilju (UŠN, Buljan-Flander, Karlović, Štimac, 2003). Učitelji su dali svoju procjenu za svakog učenika putem Upitnika o školskom nasilju. Zbog boljeg uvida u samu problematiku vršnjačkog nasilja provedeni su intervjui s učiteljima i stručnim suradnicima.

U kvantitativnom dijelu istraživanja, utvrđeno je kako učitelji i učenici podjednako procjenjuju nasilno vršnjačko ponašanje, ali se njihove procjene razlikuju kada se radi o procjeni žrtve vršnjačkog nasilja. U ovom istraživanju utvrđeno je da nema razlika između djevojčica i dječaka u iskustvu vršnjačkog nasilja.

Kvalitativna analiza istraživanja o mišljenju učitelja i stručnih suradnika o vršnjačkom nasilju pokazala je kako učitelji i stručni suradnici, bez obzira u kojim uvjetima školovanja rade, imaju slične, pa čak i iste načine reagiranja, na: vršnjačko nasilje, prevenciju, potrebu za podrškom i slična iskustva po pitanju suradnje s roditeljima. Prema njihovom mišljenju najvažniju uloga u cijelom tom procesu imaju roditelji, timski rad kolektiva škole, dodatne edukacije za njih, osvještavanje o problematici vršnjačkog nasilja i rad s učenicima kako bi se utjecalo na nasilničko ponašanje.

Ključne riječi: socijalna kompetencija, kognitivne vještine, vršnjačko nasilje

Experience of bullying in students with mild intellectual disabilities

Student: Iva Vuk

Mentor: izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić

Program/modul: Educational Rehabilitation/ Department of Inclusive Education and Rehabilitation

ABSTRACT

The problem of peer bullying is more and more present in the school environment. It is well known that students with intellectual disabilities lag behind in developing social competences, have difficulties in social interactions, and may be at the risk of becoming the targets of peer aggression. At the same time, due to the deficits in social competence, students with mild intellectual disabilities are more inclined to negatively interpret other's intentions and behaviors, and they often, besides becoming a victim, become bullies as well.

The aim of this paper is to gain insight into the experience of peer violence in students with mild intellectual disabilities according to their self-assessments and assessments of their teachers. Research participants are students with mild intellectual disabilities (N = 61) of both sexes, aged 12-18, studying in special education programmes. Each student was individually interviewed by using modified Questionnaire on School Violence (UŠN, Buljan-Flander, Karlović, Štimac, 2003). The teachers gave their assessments for each student through the Questionnaire on School Violence. To gain a better insight into the issue of peer violence, interviews were conducted with the teachers and members of the expert team in schools.

In the quantitative part of the research, it was found that teachers and students equally assess violent peer behavior, but their assessment differs when it comes to assessing victims of peer violence. In this research it was found that there is no difference between girls and boys in the experience of peer violence.

A qualitative analysis of the teachers and members of the expert team in schools' opinions on peer violence has shown that teachers and members of expert team, regardless of the educational conditions/programmes in which they work, have similar or even the same ways of responding to peer violence, prevention and support needs, as well as similar experiences regarding cooperation with parents. In their opinion, cooperation with the parents, team work of the school collective, additional educations, increased awareness of peer violence and direct work with students have the most important role in the process of influencing violent behaviors.

Key words: social competence, cognitive skills, peer bullying

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Socijalna kompetencija	2
1.1.1. Uloga kognitivnih vještina u socijalnoj kompetenciji	3
1.1.2. Učenici s lakim intelektualnim teškoćama i socijalna kompetencija	4
1.1.3. Uloga učitelja u razvoju socijalnih vještina i kompetencije.....	7
1.2. Vršnjačko nasilje	8
1.2.1. Učenici s lakim intelektualnim teškoćama i vršnjačko nasilje	10
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	13
3. CILJ ISTRAŽIVANJA	14
3.1. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	14
3.2. ISTRAŽIVAČKA PITANJA.....	14
4. METODE ISTRAŽIVANJA	15
4.1. Uzorak	15
4.2. Mjerni instrument	17
4.3. Metode istraživanja	18
4.3.1. Kvantitativne metode istraživanja	18
4.3.2. Kvalitativne metode istraživanja	18
4.3. NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA	19
5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	21
5.1. Kvantitativna obrada podataka	21
5.2. Kvalitativna obrada podataka.....	25
6. RASPRAVA	32
7. ZAKLJUČAK	36
8. LITERATURA	38
9. PRILOZI	42
9.1. Kvalitativna analiza odgovora na prvo istraživačko pitanje.....	42
9.2. Kvalitativna analiza odgovora na drugo istraživačko pitanje.....	47
9.3. Kvalitativna analiza odgovora na treće istraživačko pitanje	50
9.4. Kvalitativna analiza odgovora na četvrto istraživačko pitanje.....	52
9.5. Upitnik školskog nasilja (UŠN-2014)	55
9.6. Upitnik za edukacijske rehabilitatore u posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja (UŠN-2014).....	70

1. UVOD

Tijekom cijelog života svi su ljudi u interakciji. Razvoj socijalizacije i interakcije s drugim kreće odmah nakon rođenja. Upravo su takvi odnosi u najranijoj dobi vrlo ključni za razvoj socijalnih vještina. Već kao mala beba, čovjek uči od svojih najbližih i socijalne okoline različite načine na koje će odgovarati u različitim socijalnim situacijama. Nestler i Goldbeck (2011) navode kako bez adekvatnih načina razvoja tih vještina u socijalnim interakcijama, neće doći do razvoja socijalne kompetencije koja je važna za čovjekovo socijalno funkcioniranje.

Kako čovjek odrasta, tako se pred njim nalaze različiti društveni zahtjevi. Stoga, kako bi se znao brzo i dobro prilagoditi, očekuje se da će svaki pojedinac razviti i usvojiti različite kompetencije. Jedna od temeljnih kompetencija potrebna za to je već spomenuta socijalna kompetencija (Markuš, 2009). Postoje brojna istraživanja koja su se bavila razvojem socijalne kompetencije, te koja su pokazala kako se ona ne razvija isto kod svake skupine pojedinaca. Najveći deficiti u socijalnoj kompetenciji su vidljivi kod djece i učenika s teškoćama u razvoju. Vidljive su teškoće u području interakcije, komunikacije, prikladnog socijalnog ponašanja prema normama, te odnosu s vršnjacima (Žic Ralić, 2012).

Zbog problema u uspostavljanju odnosa s vršnjacima i davanju prikladnog socijalnog odgovora koje zahtijeva ta interakcija, često dolazi do vršnjačkog nasilja. Brojna istraživanja su se bavila ovom problematikom, jer je i u današnje vrijeme sve veći broj žrtava i nasilnika u školama. Istraživanja su pokazala kako su učenici s intelektualnim teškoćama više zadirkivani, imaju manje prijatelja, te više zlostavljani (Žic Ralić, 2012). Istovremeno, deficiti socijalne kompetencije učenike s lakim intelektualnim teškoćama čine sklonijima negativnoj interpretaciji tuđih namjera i ponašanja, zbog čega često osim žrtve, postaju i zlostavljači. Ne postoji puno literature i istraživanja koja su se bavila problematikom nasilnog vršnjačkog ponašanja učenika s lakim intelektualnim teškoćama. Maiano i sur. (2016) navode kako nalazi istraživanja pokazuju da učenici s intelektualnim teškoćama često doživljavaju vršnjačko nasilje u školi, ali i to, kad oni vrše nasilje nad drugima, isto čine u školi, te kako su posebni uvjeti školovanja posebno riskantna okolina za viktimizaciju te skupine učenika. Kako su učenici većinu vremena u stalnoj interakciji sa svojim vršnjacima, škola je mjesto gdje se odvija najviše vršnjačkog nasilja. Stoga je potrebno među učenicima poticati i razvijati suradnju, toleranciju i prihvaćanje, a veliku ulogu u tome imaju učitelji (Buljubašić-Kuzanović, 2010).

Cilj ovog istraživanja je uvidjeti prisutnost iskustva vršnjačkog nasilja među učenicima s lakim intelektualnim teškoćama, razliku u procjeni vršnjačkog nasilja između učitelja i učenika, te kako učitelji reagiraju na vršnjačko nasilje učenika. Ovaj rad se realizira u sklopu projekta „Iskustvo vršnjačkog nasilja, socijalna i emocionalna kompetencija djece s teškoćama u razvoju“, čiji je voditelj izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić.

1.1. Socijalna kompetencija

Kako je čovjek određen kao socijalno biće, prilikom odrastanja u socijalnoj okolini, još kao dijete, susreće se sa sve većim zadacima i očekivanjima. Važno je na početku navesti kako se pojmovi socijalnih vještina i kompetencije zapravo razlikuju. Markuš (2010) navodi kako su vještine specifična ponašanja nekog pojedinca, dok kompetencija označava način na koji će pojedinac koristiti svoje vještine u okolini.

Brojni autori definiraju socijalnu kompetenciju na različit način. Goleman (1995) definira socijalnu kompetenciju kao dio emocionalne inteligencije koja omogućava promišljanje i svjesnost o vlastitim osjećajima kako bi osoba mogla donijeti dobru odluku o životu. Povezano s tim, ona se isto tako, prema istom autoru, odnosi i na odnose s drugim ljudima. Tu se podrazumijevaju dobri i skladni odnosi, mogućnost vođenja drugih te rješavanje različitih sukoba na nenasilan način.

Autor Gresham (1986, prema Gresham i Reschly, 1987) napravio je koncept socijalne kompetencije koja se sastoji od tri područja: adaptivno ponašanje, socijalne vještine i prihvaćenost od strane vršnjaka. Greshamov je model baziran ponajviše na adaptivnom ponašanju i socijalnim vještinama, a prihvaćenost od strane vršnjaka je ishod socijalno kompetentnog ponašanja (Gresham i Reschly, 1987). Kako će neko dijete biti prihvaćeno od strane svog vršnjaka ovisi o njegovoj sposobnosti i vještini rješavanja socijalnog problema (Mayeux i Cillessen, 2003, prema Žic Ralić, 2012). Tako je nastao model koji zahtijeva kognitivne i socijalne procese, a kasnije se upotpunio s procesima emocionalne regulacije i izvršnih funkcija. Kako bi se taj model uskladio, integracijom procesa za emocionalnu regulaciju došlo je do različitih oblika interakcije i utjecaja između socijalno kognitivnih i emocionalnih procesa (Dodge, 1991, prema Guralnick, 1999).

Da bi učenik usvojio i razvio svoje kompetencije, ponajviše u školi, učitelji koriste suvremeniji pristup poučavanju (*eng. Social and Emotional Education*), koji uključuje razvijanje socijalne i emocionalne kompetencije. Učenje socijalne i emocionalne kompetencije CASEL (2017,

prema Cefai i sur., 2018) definira se kao proces unutar kojeg učenici stječu i primjenjuju znanja, stavove i vještine potrebne za razumijevanje i upravljanje emocijama, postavljanje ciljeva, uspostavljanje i održavanje pozitivnih odnosa te donošenja ispravnih odluka. Proces tog učenja je širok pojam. Uključuje multidimenzionalno učenje i poučavanje, te je njegov cijeli koncept podrazumijeva temelje za učenje socijalne i emocionalne kompetencije, za takve intervencije koje podržavaju internalizaciju i generalizaciju vještina u različitim kontekstu, prema učenikovom razvoju i s doprinosima učitelja, roditelja, vršnjaka i drugih (Elias i Moceris, 2012, prema Cefai i sur., 2018). CASEL (2003, prema Cefai i sur., 2018) opisuje okvir socijalne i emocionalne kompetencije, gdje definira njezinih pet dijelova koji mogu biti naučeni u školskom okruženju, a oni su dijelovi kognitivne, afektivne i ponašajne kompetencije, te se smatraju važnima za uspjeh u školi i životu, a one su: samosvijest (primjer: prepoznavanje emocija, snaga i ograničenja), upravljanje sobom (regulacija emocija i ponašanja), socijalna svijest (stavljanje u poziciju drugih i empatija), vještine uspostavljanja odnosa i donošenje ispravnih odluka (Weissberg, Durlak, Domitrovich i Gullotta, 2015, prema Taylor i sur., 2017).

Ovaj pristup učenju kompetencija se prvenstveno bazira na pozitivnim ishodima, kao što su uspjeh u školi, karijeri i životu, zdravlje i pozitivni odnosi u zajednici, a s druge strane štiti osobu od negativnih ishoda na istim tim područjima (Bonell i sur., 2016; Medelez-Torres i sur., 2016; Weissberg i sur., 2015, prema Taylor i sur., 2017). Isto tako, da bi ovaj pristup bio uspješan, zahtijeva pozitivnu školsku i radnu klimu kao preduvjet za njezinu samu provedbu, kako bi učenici u stvarnim uvjetima, kojima su izloženi većinu dana, imali što veće prilike za stjecanje znanja i vještina (OECD, 2009, prema Cefai i sur., 2018).

Ipak, bez obzira na objektivne čimbenike i kvalitetu provedbe ovog modela, stjecanje više razine socijalne kompetencije ovisit će i o subjektivnim karakteristikama učenika, primjerice njegovim kognitivnim sposobnostima.

1.1.1. Uloga kognitivnih vještina u socijalnoj kompetenciji

Slabije razvijene kognitivne sposobnosti mogu stvarati temelj za različite teškoće kod usmjeravanja pažnje, pamćenja, zaključivanja, uočavanja, postavljanja ciljeva, generalizacije, rješavanja problema, donošenja odluka, reguliranja emocija i empatije, a djeca koja imaju teškoće sa svim ovim procesima, kao posljedica, loše utječe na njihove odnose s vršnjacima (Žic Ralić, 2012). Kako bi se uspješno uspostavili dobri odnosi sa vršnjacima, jedan od važnih kognitivnih procesa je procesiranje socijalnih informacija. Model procesiranja socijalnih informacija objašnjava da djeca formiraju svoje ponašanje; od nastanka neke situacije, do

reakcije na nju kroz šest faza. Prva faza je enkodiranje socijalnih znakova, zatim slijedi faza interpretacije nekog događaja pa postavljanje ciljeva, preispitivanje odgovora, odgovor i ponašanje nastalo na temelju odluke (Crick i Dodge, 1994, Dodge i Crick, 1990, Crick i Dodge, 1996 prema Žic Ralić, 2012). King i sur.(2009) navode kako ona vodi do vidljivih ponašanja na temelju kojih nas drugi procjenjuju, omogućuje razumijevanje određenih situacija te rješavanje problema. Djeca koja su se pokazala uspješnima u koracima procesiranja socijalnih informacija, uspješniji su i u socijalnim odnosima. Ukoliko dođe do razlika u koracima procesiranja, to se odražava na samim odnosima s vršnjacima, odnosno prihvaćenosti ili odbačenosti. Činjenica, hoće li neko dijete biti prihvaćeno od strane svojih vršnjaka ponajviše je povezana sa socijalnom kognicijom (Žic Ralić, 2014). Procjena socijalne kognicije se vrši na temelju ispitivanja socijalnih vještina za rješavanje problema, na način da se postavljaju pitanja o nekim hipotetskim situacijama prema principu „Što bi učinio ako bi se.... dogodilo tebi?“ Istraživanja su pokazala kako djeca, koja imaju probleme u ponašanju, drugačije odgovaraju na hipotetske socijalne probleme i imaju slabije razvijene vještine. Pokazalo se da su se i djeca, koja nisu prihvaćena od strane svojih vršnjaka, prilikom ispitivanja hipotetskih situacija postavljala drugačije, ciljeve usmjeravala na sebe, imala su predrasude i interpretaciju ponašanja drugih vršnjaka kao nasilnog te su koristila agresivne i neučinkovite strategije, s vjerovanjem da će imati uspješnu interakciju s vršnjacima (Dodge i Feldman, 1990; Ladd i Crick, 1989, prema Žic Ralić 2012).

Postoje rezultati istraživanja koja su pokazala kako djeca s lakim intelektualnim teškoćama, uz dodatne ponašajne probleme, u većini slučajeva daju agresivnije odgovore na hipotetske situacije (Van Nieuwenhuijzen i sur., 2005). Guralnick (1989, prema Žic Ralić, 2012) je utvrdio kako djeca s intelektualnim teškoćama imaju slabije razvijenu socijalnu kompetenciju upravo više zbog teškoća u području socijalne kognicije, nego zbog intelektualnih teškoća.

1.1.2. Učenici s lakim intelektualnim teškoćama i socijalna kompetencija

Kao što je spomenuto na početku, problemi u socijalnoj kompetenciji i interakciji s vršnjacima posebno pogađaju djecu s teškoćama u razvoju. Ovaj istraživački rad je usmjeren isključivo na djecu, odnosno učenike s lakim intelektualnim teškoćama, stoga je potrebno definirati ovu skupinu te navesti karakteristike specifične za njih.

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) definira intelektualne teškoće kao „sniženu sposobnost kojoj su svojstvena značajna ograničenja u

intelektualnom funkcioniranju i u adaptivnom ponašanju, izražena u pojmovnim, socijalnim i praktičnim adaptivnim vještinama“. Nastaje prije osamnaeste godine (Luckasson i sur., 2002, prema Sekušak-Galešev, 2011).

Intelektualno funkcioniranje odnosi se na inteligenciju – generalnu mentalnu sposobnost koja uključuje rasuđivanje, mišljenje, zaključivanje, planiranje, rješavanje problema, apstraktno mišljenje, brzo i iskustveno učenje. Ispodprosječno intelektualno funkcioniranje tipično se definira kao IQ (kvocijent inteligencije), rezultat koji odstupa dvije standardne devijacije od prosjeka na standardiziranom testu inteligencije.

Adaptivno ponašanje je skup pojmovnih, socijalnih i praktičnih vještina koje je osoba naučila kako bi mogla funkcionirati u svakidašnjem životu. Te vještine obuhvaćaju područja poput komunikacije, brige o sebi ili socijalnih/interpersonalnih vještina, zdravlja, sigurnosti i slobodnog vremena (AAIDD, Luckasson i sur., 2002, prema Sekušak-Galešev, 2011).

S obzirom na stupanj, razlikujemo lake, umjerene, teške i teže intelektualne teškoće. Prije su stručnjaci klasificirali osobe prema kvocijentu inteligencije. No, u novije je vrijeme AAIDD promijenila ovakvu klasifikaciju te je stavljen fokus na stupanj podrške koja je potrebna osobi kako bi funkcionirala u svakodnevnim situacijama (Fisher i sur., 2011).

Sekušak- Galešev (2011) opisuje kako Piaget razlikuje četiri razdoblja intelektualnog razvoja. Ta razdoblja se odvijaju prema točnom i nepromjenjivom redoslijedu. Stupanj lakih intelektualnih teškoća spada u razvojnu dob od sedam do dvanaest godina, što, prema Piagetu, pripada razdoblju formalnih operacija. Došen (2002, prema Sekušak- Galešev, 2011) navodi koje su karakteristike specifične za ovaj stupanj. Na području kognitivnog razvoja dolazi do razvijanja logičkog razmišljanja, učenja na temelju vlastitog iskustva i razmišljanja o nekim konkretnim situacijama. Socijalni razvoj karakterizira ovisnost o mišljenju drugih, prihvaćanje socijalnih pravila i želja za pripadnosti u grupi. Na području emocionalnog razvoja, razvijen je osjećaj vlastite vrijednosti, briga za svoje bližnje, za budućnost te emocije kao što su radost, žalost, mržnja, empatija, povjerenje i nepovjerenje. Razvoj je ličnosti popraćen s problemima autonomije i internalizacijom super-ega.

Isto tako, Sekušak-Galešev (2011) naglašava, kako sam pojam razvojne dobi može olakšati razumijevanje samih kognitivnih sposobnosti te da je potrebno imati na umu kako kronološka dob i iskustvo osobe s lakim intelektualnim teškoćama pridonose stvaranju nekih novih kvaliteta, koje možda ne bismo očekivali kod osoba koje nemaju intelektualne teškoće na istoj razvojnoj dobi.

Na temelju deficita u socijalnoj kogniciji, postoje specifičnosti u njihovom procesiranju socijalnih informacija kao što je nepažljivost, neprimjerene reakcije, nemogućnost povezivanja novih učenja s prijašnjim iskustvom i samom praćenju učinka (Žic Ralić, 2012). Van Nieuwenhuijzen i sur. (2004) su uspoređivali djecu s lakim intelektualnim teškoćama i tipične vršnjake u procesuiranju socijalnih informacija i poremećaja u ponašanju, te su ustvrdili jasne razlike između tih skupina djece. Pokazalo se kako djeca s lakim intelektualnim teškoćama negativno enkodiraju verbalne znakove od vršnjaka, spontano manje generiraju asertivne odgovore, a više submisivne koje smatraju pozitivnijima, isto tako, procjenjuju asertivne odgovore manje pozitivnima. Zanimljivost u ovom istraživanju je ta da nisu pronađene razlike između te dvije skupine kod interpretacije nasilnih namjera i spontanom generiranju agresivnih odgovora. Isto tako, autori su zaključili kako djeca s lakim intelektualnim teškoćama generalno reagiraju ne- asertivno. Njihovi ne asertivni odgovori postaju agresivni kad postoje problemi u ponašanju, a submisivni kad ih nema. Nema puno studija o ponašanjima i nasilnim tendencijama djece s lakim intelektualnim teškoćama, ali se u provedenima ipak pokazalo kako oni pokazuju više problema u ponašanju od ostalih s većim stupnjem intelektualnih teškoća (Linna i sur., 1999; Dekker i sur., 2002, prema Van Nieuwenhuijzen i sur., 2005).

Zbog teškoća u procesiranju socijalnih informacija, djeca s lakim intelektualnim teškoćama pokazuju veliku nesigurnost i lošu procjenu uspješnosti u socijalnim situacijama (Canney i Byrne, 2006, prema Žic Ralić, 2014), što ih sprječava u daljnjem učenju i razvijanju socijalnih vještina. Ukoliko ne razviju te potrebne vještine, interakcija i uspostavljanje odnosa s vršnjacima neće biti uspješno. Često su usamljeni, teško sklapaju prijateljstva, a ako i imaju prijatelja, često ga ne znaju zadržati, odbačeni su od svojih vršnjaka, sklona rujanjima i postaju žrtve vršnjačkog nasilja (Žic Ralić, 2014).

Tome u prilog govore i nalazi istraživanja koje je proveo Guralnick i sur. (2007, prema Žic Ralić i Ljubas, 2013) da teškoće u socijalnoj kompetenciji, koja je povezana s vršnjačkim odnosima, učenike s lakim intelektualnim teškoćama značajno ograničavaju u njihovoj interakciji s vršnjacima i sklapanju prijateljstva. Rezultati istraživanja o kvaliteti sklopljenog prijateljstva kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama ukazuju da se ona razlikuje s obzirom na uvjete školovanja. Pokazalo se kako ti učenici u posebnim uvjetima školovanja imaju manje prijatelja te da su osamljeniji za razliku od onih učenika koji su u inkluzivnom razredu (Heiman, 2000, prema Žic Ralić i Ljubas, 2013). Potrebno je obratiti pažnju na razvoj socijalnih vještina i kompetencija te ih smatrati ključnima za uspješnu integraciju i interakciju u društvu i odnosu s vršnjacima, no pitanje je prepoznaje li se važnost razvijanja ovih vještina

i kompetencija u školi. Znamo da se razvoj tih vještina i kompetencija ne događa zasebno, već kao sastavni dio različitih i svih aktivnosti koje se odvijaju u školi i kakvu ulogu ima učitelj u cijelom tom procesu (Markuš, 2011).

1.1.3. Uloga učitelja u razvoju socijalnih vještina i kompetencije

„Svi smo mi učitelji.

Nije upitno hoćemo li poučavati, već što ćemo poučavati“

Nepoznat autor

Lijepi citat nepoznatog autora, iznova tvori svjesnost kako je svaki odrastao čovjek uzor mladima i djeci i kako ima veliku ulogu i daje značajan doprinos u razvoju njihovih socijalnih vještina i kompetencija. Djeca, odnosno učenici, većinu vremena tokom dana provode u školi. Jedini uzor i izvor poučavanja i usmjeravanja je upravo njihov učitelj. Atmosferu i fizičko okruženje koje će učitelj uspostaviti uvelike se odražava na učenikove odnose s vršnjacima. Dakle, uloga svakog učitelja je stvaranje takve okoline i okružja koja će u njegovom razredu promicati poštovanje, uvažavanje, kvalitetne odnose s vršnjacima, tolerantnost i prijateljstvo. Istraživanja su pokazala kako je treningom socijalnih vještina moguće poboljšati prihvaćenost od strane vršnjaka i razvijati prijateljstvo koje se smatra zaštitnim faktorom od zlostavljanja i odbačenosti (Asher i Gazelle, 1999, prema Žic Ralić, 2012).

Markuš (2011) navodi kako je sam izgled školskog okruženja važan faktor u učenju socijalnih vještina. Kako bi se uspostavljale pozitivne socijalne interakcije među učenicima, bitan je raspored klupa u razredu. Potrebno je stvoriti uvjete za kooperativno učenje, rad u grupama i poticanje timskog rada. Osim okruženja, važne su i osobine učitelja. Kako je navedeno na početku ovog dijela, učitelji su učenicima uzori. Na temelju učiteljevog ponašanja, učenici uče i postupaju. Svaki učitelj treba imati na umu da svojim ponašanjem daje primjer ponašanja i načine uspostavljanja odnosa i ulaska u interakciju.

Žic Ralić (2012) ukazuje na činjenicu da učiteljev odnos prema pojedinim učenicima utječe na ponašanja drugih prema njima. Kako se učitelj ponaša i obraća nekom učeniku uvelike određuje hoće li učenik biti prihvaćen ili odbačen u razredu. Odbačenost narušava samopoštovanje učenika i cjelokupnu sliku o sebi samome. Razvoj pozitivnih socijalnih i međuljudskih odnosa, od strane učitelja se događa ukoliko on potiče na suradnju, daje jasne upute i definira pravila i

načine ponašanja, prikazuje nenasilno rješavanje sukoba te ima na umu da je svaki učenik individua za sebe, sa svojim posebnostima i razlikama, te da svatko od njih zahtijeva različite pristupe i načine učenja. Ukoliko dođe do sukoba između učenika, važno je za učitelja posredovati u takvoj situaciji, ukazivati učenicima na prihvatljiva rješenja, pričati s učenicima o njihovim osjećajima i emocijama i osvještavati korištenje prihvatljivih ponašanja (Markuš, 2011).

1.2. Vršnjačko nasilje

Od najranije dobi vršnjaci zauzimaju važnu ulogu u životu svake osobe. Osim već spomenutog razvoja socijalnih vještina u interakciji s vršnjacima, dolazi do formiranja stavova, ponašanja i dobivanja potrebne socijalne podrške. No, interakcija i druženje s vršnjacima nije uvijek savršeno, već dolazi do različitih prepirka, neželjenih ishoda određenih situacija i do nasilnog ponašanja, koje se može iskazati u različitim oblicima (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012, prema Strabić i Milaković, 2016).

Obilježja vršnjačkog nasilja opisuje Olweus (1998 prema Sesar, 2011) i navodi kako je ono često i trajno izlaganje negativnim postupcima od strane jednog ili više vršnjaka, a karakterizira ga trajanje, neravnopravnost snaga i negativni postupci. Najčešće se spominju dva oblika vršnjačkog nasilja. Prvi oblik je fizičko (tjelesno), a ono obuhvaća guranje, lupanje, udaranje, a drugi oblik je verbalno, koje obuhvaća ružne riječi, vrijeđanje, zadirkivanje i ogovaranje (Sesar, 2011). Drugim riječima, vršnjačko nasilje je situacija gdje jedan ili više vršnjaka često i namjerno fizički napada ili zadirkuje drugog vršnjaka koji se ne može ili ne zna braniti (Buljan- Flander i Ćosić, 2004). Osim podjele na fizičko i verbalno, razlikuje se još izravni i neizravni oblik nasilja. Izravni oblik bio bi otvoreni napad na samu žrtvu, a neizravni oblik u kojem nasilnik namjerno isključuje i izolira žrtvu iz skupine (Olweus, 1998, prema Žic Ralić i Šifner, 2014). Osim podjele nasilja na fizičko i verbalno, Dracic (2009, prema Žic Ralić i Šifner, 2014) utvrđuje da postoje još psihološko, socijalno, seksualno i nasilje putem elektronskih medija (cyberbullying). Javljaju se još emocionalno, kulturalno, koje uključuje vrijeđanje na religijskoj, rasnoj i kulturnoj razini, ekonomsko, gdje dolazi do iznuđivanja ili krađe novaca te seksualno vršnjačko nasilje koje se odnosi na neugodno dodirivanje, kontakt i ružni komentari (Bilić i Karlović, 2004; Duncan, 1999, prema Sesar, 2011).

Važno je razjasniti koji su to učenici u riziku za postati žrtvom nasilja. Žrtva nasilja su djeca koja su izložena nasilnom ponašanju drugih. Neka djeca iskazuju određena ponašanja koja

njihovi vršnjaci ne smatraju prikladnima ili ih doživljavaju na drugačiji način. Vršnjaci ih smatraju lakim metama jer su slabiji od njih, nemaju stav, prijatelje koji bi ih zaštitili te ih vide kao nesposobne. S druge strane, žrtve postaju i ona djeca koja su socijalno nekompetentna i koja imaju deficite u socijalnim vještinama (Žic Ralić, 2012). Kada neko dijete pokazuje deficite u socijalnoj kompetenciji, vršnjaci to često smatraju nepoželjnim ponašanjem. Ona djeca koja iskazuju agresivna ponašanja češće su žrtve vršnjačkog nasilja jer ih vršnjaci ne mogu prihvatiti (Hanish, 2000, prema Žic Ralić, 2012). Singer (2005, prema Rose i sur., 2011a) navodi četiri metode koje učenici razviju kako bi se nosili s nasiljem. Prva je skrivanje žrtve od nasilnika, usmjeravanje na učenje kako bi dostigli svoje vršnjake, uzvratanje nasiljem i opravdavanje svoje teškoće nasilniku. Rose i sur. (2011a) navode kako je nasilno ponašanje naučeno ponašanje. Javlja se kao reakcija na viktimizaciju ili kao nedostatak socijalnih vještina.

U postojanju vršnjačkog nasilja potrebno je spomenuti „Krug nasilja“, kojeg čine uz nasilnika i žrtvu, takozvani promatrači, odnosno vršnjaci koji u nasilju ne sudjeluju izravno. Većina nasilnika ima neke zajedničke karakteristike; fizički su jači, vole dominirati, žele pažnju, odbijaju priznavati krivnju, nisu odgovorni, skloni su iskorištavanju drugih. (Zrilić, 2006). Činjenica je da nasilnici pomno biraju tko će im biti žrtva, što na njoj ostavlja ozbiljne posljedice; nikome ne govore o tome, povlače se u sebe, stalno su u nekom strahu i pod stresom, boje se ići u školu (Lawson, 2001, prema Zrilić, 2006). Promatrači su skupina, kao što je već navedeno, koja u nasilju ne sudjeluje izravno. Oni mogu stati i pridružiti se nasilnicima kako bi zaštitili sami sebe, priklanjaju im se jer su nesigurna ili u strahu da će i sami postati žrtve (Zrilić, 2006).

Vršnjačko nasilje se temelji na agresivnom ponašanju, koje je složeni koncept, te se odnosi na svako ono ponašanje s ciljem postizanja neke povrede (Coie i Dodge, 1997, prema Ručević i Duvnjak, 2010). Postoje dva oblika agresivnog ponašanja, a to su reaktivna i proaktivna agresija (Pulkkinen, 1996; Vitaro, Gendreau, Tremblay i Oligny, 1998 prema Ručević i Duvnjak, 2010). Reaktivni oblik agresije je ponašanje koje se javlja kao reakcija na neki podražaj, koji može biti stvaran ili ga je osoba tako percipirala, dok proaktivni oblik označava ponašanje suprotno reaktivnom, odnosno označava planirano ponašanje kako bi osoba postigla neki cilj ili ostvarivanje dominacije. Za proaktivni oblik nije potreban neki vanjski okidač (Ručević i Duvnjak, 2010).

Škola je najčešće mjesto gdje se događa vršnjačko nasilje; na školskim hodnicima, zahodima, dvorištu i u razredu, a javlja se u različitim oblicima, kao što su uništavanje i bacanje tuđih

stvari, verbalno i/ili fizičko nasilje, izolacija iz grupe i grupnih, odnosno razrednih aktivnosti (Buljan- Flander i Ćosić, 2004). Učenici su često zlostavljani od strane vršnjaka, a učitelji uopće nisu toga svjesni (Žic Ralić, 2012). U svom istraživanju Rose i sur. (2011a) navode kako učitelji, dok i uvide prisutnost nasilja, često ne mogu razlikovati vršnjačko nasilje i obične konflikte. Pokazala se diskrepanca između percepcije o oblicima nasilja i situacija između učitelja i učenika. Vidljiva je u slučaju verbalnog nasilja (Miller i sur., 1998, prema Rose i sur., 2011a) i „obveze“ učitelja da samo interveniraju kod pojave fizičkog nasilja (Bauman i Del Rio, 2006; Ellis i Shute, 2007, prema Rose i sur., 2011a). Fizičko nasilje zahtijeva reagiranje učitelja, dok verbalne sukobe učenici rješavaju samostalno (Newman i Murray, 2005; Newman, Murray i Lussier, 2001 prema Rose i sur., 2011a). Još uvijek je prisutna činjenica kako učenici nemaju povjerenja u svoje učitelje, smatraju da im oni neće vjerovati ili da neće moći spriječiti nasilje (Brendtro i sur., 2001; Miller i sur., 1998; Sharp i Smith, 1994; Walker i sur., 1995, prema Rose i sur., 2011a). Postoje i situacije gdje i sam učitelj može postati žrtvom, ukoliko ga učenici ponižavaju ili ako nema dovoljno razvijene vještine kako bi pristupio i stvorio interakciju s njima (Buljan- Flander i Ćosić, 2004). Isto tako, Espelage, Polanin i Low (2014. prema Žic Ralić i Šifner, 2014) govore o povezanosti percepcije učitelja s ponašanjem učenika. Manje nasilja i agresije je u onim školama gdje učenici prihvaćaju intervencije i gdje postoji pozitivan odnos učitelj- učenik. Dovoljno kompetentan učitelj će vrlo brzo riješiti i zaustaviti bilo koji oblik nasilja i prikazati ga neprihvatljivim. Važno je da učitelji imaju na umu kako ozljede ili neka materijalna šteta nisu nikako ozbiljnije od psihičkih posljedica nasilja koje utječu na učenika (Buljan- Flander i Ćosić, 2004).

1.2.1. Učenici s lakim intelektualnim teškoćama i vršnjačko nasilje

Istraživanjem vršnjačkog nasilja kod adolescenata s intelektualnim teškoćama, Christensen i sur. (2012) navode kako rizični faktori, kao što su problemi u socijalizaciji i socijalna povučenost, ne stavljaju učenike s intelektualnim teškoćama samo u rizik za viktimizaciju, već i sprječavaju njihovu mogućnost nošenja s nasiljem. Drugim riječima, zbog teškoća u socijalnim vještinama ne sklapaju bliska prijateljstva te nemaju socijalnu podršku koja bi im se mogla pružiti.

Potrebno je imati na umu mogućnost nastanka agresivnog ponašanja kod osoba s teškoćama, kao rezultat nasilja koje su iskusili, te su neka istraživanja pokazala kako žrtve mogu odgovoriti

nasiljem, odnosno agresijom (Singer, 2005; van Cleave i Davis, 2006; Salmivalli i Mieminen, 2002, prema Žic Ralić i Šifner, 2014). Učenici s teškoćama burno reagiraju na socijalne situacije zbog deficita u procesiranju socijalnih informacija (Burks, Laird i Dodge, 1999; Crick i Dodge, 1994;1996, Dodge i sur., 1999; Sabornie, 1994, prema Rose i sur., 2011a) i nedostatku socijalnih vještina koje su prikladne njihovoj dobi, a to sve rezultira nemogućnosti izbjegavanja nasilnih situacija (Rose i sur., 2011, prema Rose i sur., 2011b). Provedena su istraživanja istaknula sve veću pojavu agresivnog ponašanja kod djece s teškoćama u razvoju (Unnever i Cornell, 2003; Nabuzoka i Smith, 1993, prema Žic Ralić i Šifner, 2014). Istraživanja na tom području su vrlo oskudna i ne postoji puno podataka o vršnjačkom nasilju i viktimizaciji kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama. No, rezultati su, ipak, pokazali da je kod učenika s intelektualnim teškoćama veća prevalencija nasilja nego kod tipičnih vršnjaka (Dickinson i sur., 2005, prema Glumbić i Žunić-Pavlović, 2010). Tako su navedeni autori Glumbić i Žunić-Pavlović provodili istraživanje kod učenika s intelektualnim teškoćama u posebnim uvjetima školovanja. Zaključili su kako prisutnost nasilja u posebnim uvjetima školovanja nije toliko rijetko, te da čak 18,3% učenika s lakim intelektualnim teškoćama iskazuju nasilničko ponašanje, gdje su istovremeno u ukupnom postotku učenici nasilnici, a i same žrtve, jer na viktimizaciju odgovaraju nasiljem.

Rose i sur.(2015) su provodili istraživanje mjereći konstrukte povezane s nasiljem kod učenika s različitim teškoćama (intelektualne teškoće, teškoće učenja, emocionalne i ponašajne teškoće, poremećaj iz spektra autizma, senzoričkim teškoćama, poremećaj komunikacije i govora, oštećenja sluha, vida, ozljede mozga i ostale teškoće zdravlja-„OHI“) u usporedbi s tipičnim vršnjacima. Od cijelog uzorka učenika, pokazalo se kako su upravo učenici s intelektualnim teškoćama imali najveću učestalost u cyberbullyingu, viktimizaciji, nasilju i tučnjavi. Tada su pokušali objasniti ove rezultate navodima kako je potrebno uzeti u obzir da učenici možda nisu dobro shvatili pitanja ili definirali konstrukte koji su se ispitivali (Finlay i Lynos,2001 prema Rose i sur., 2015a). Kao drugo objašnjenje, Rose i sur. (2015a) naveli su da sama restriktivna okolina u kojoj borave učenici utječe na interakciju, te je ona drugačija od interakcije tipičnih vršnjaka i u inkluzivnoj okolini. Povećanjem restriktivne okoline povećalo se i nasilje, gdje takva okolina ograničava interakciju (Rose i sur., 2009). Drugim riječima, kako su učenici s intelektualnim teškoćama u takvoj okolini samo u interakciji s drugim učenicima, s intelektualnim teškoćama, razumljivo da će dolaziti do sukoba i razmirica između njih te do nastanka odnosa nasilnik- žrtva (Rose i sur., 2015a). Isto tako, neki autori se nisu složili po pitanju cyberbullyinga-a, s obzirom na to da većini učenika s intelektualnim teškoćama nisu

dostupni Internet i društvene mreže (Davies i sur., 2015, prema Rose i sur., 2015b). Ispitivanjem prediktora nasilja kod učenika s teškoćama, Rose i sur. (2016) navode kako agresivno ponašanje dovodi do proaktivnog i reaktivnog ponašanja. Kako raste agresija, tako raste i vršenje nasilja, a posebice ako učenici imaju emocionalne i ponašajne probleme (Rose i Espelage, 2012, prema Rose i sur., 2016).

Iako istraživanja potvrđuju posebne uvjete školovanja kao mjesto gdje je prisutnost vršnjačkog nasilja veća, ne može se utvrditi još jasan uzrok zašto je to tako, javlja li se ono zbog specifičnosti same teškoće ili zbog činjenice da je okolina potpuno restriktivna (Rose i sur., 2011a).

Bez obzira o kojim uvjetima školovanja se radi, prilikom vršnjačkog nasilja, bitno je naglasiti važnost i neizbježnost intervencija i edukacija. Jer ako se nasilje uoči, prepozna, educira i zaustavi na vrijeme, učenicima se šalje poruka kako su važni i da se nalaze u okruženju koje ne tolerira nikakav oblik nasilja (Buljan- Flander i Ćosić, 2004).

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Deficit socijalne kompetencije i kognitivnih vještina, povećavaju rizik iskustva vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, te ih značajno ograničavaju u njihovoj interakciji s vršnjacima i sklapanju prijateljstva (Žic Ralić, 2012). Brojna istraživanja bavila su se problematikom ove skupine učenika u odnosu na njihove tipične vršnjake, te su pokazala kako su oni češće žrtve nasilja i odbačeni iz grupe vršnjaka. Javlja se i problem školskog okruženja gdje vršnjačko nasilje nastaje. Pokazalo se kako okolina ima važnu ulogu pri nastanku odnosa nasilnik- žrtva. Pokazalo se kako restriktivna okolina, odnosno posebni uvjeti školovanja imaju ulogu u nastanku vršnjačkog nasilja (Rose i sur., 2009). kad su učenici s intelektualnim teškoćama samo u interakciji s drugim učenicima s intelektualnim teškoćama, između njih dolazi do sukoba. Može se zaključiti da je takva okolina vrlo ograničavajuća za učenike te ih zakida za različite vrste interakcija s ostalim vršnjacima (Rose i sur., 2015a).

Jedan od problema, kojim se bavi i ovaj rad, leži u činjenici kako učenici s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, zbog već navedenih deficita, postaju oni koji vrše nasilje prema svojim vršnjacima te krivo tumače i odgovaraju na ponašanja i namjere drugih. Ovakvih istraživanja nema puno. No, ona koja jesu provedena, ukazuju kako ta skupina učenika vrši nasilje u istoj mjeri kao i njihovi tipični vršnjaci.

Prilikom istraživanja vršnjačkog nasilja u posebnim uvjetima školovanja, potrebno je imati na umu koji je cilj nekog neprimjerenog ponašanja kod učenika s intelektualnim teškoćama, zašto oni to rade, s kojom namjerom te je li agresivnost generalizirana na sve situacije i ponašanja. Stoga je važno istraživati vršnjačko nasilje kod učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća i pokušati dobiti nove i kvalitetne smjernice za prevenciju. Pojava vršnjačkog nasilja donosi brojne izazove za učitelje. Oni imaju vrlo težak zadatak u tome, kako ga prepoznati, riješiti i prevenirati. Važno je uvidjeti i procjenu učitelja, njihovu svjesnost postojanja sukoba koji se događaju u njihovom razredu, kako se nose s tim, jesu li uspješni te kako se njihov stav reflektira na učenike i njihovo daljnje ponašanje i interakciju.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj je istraživanja istražiti iskustvo vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama u posebnim uvjetima školovanja, uvidjeti kolika je svjesnost učitelja o njegovom postojanju te povezanost njihove procjene prisutnosti vršnjačkog nasilja i procjene učenika s intelektualnim teškoćama. Također želi se utvrditi postoje li razlike u iskustvu vršnjačkog nasilja između djevojaka i mladića s intelektualnim teškoćama.

Isto tako, cilj je dobiti uvid u mišljenje učitelja u različitim uvjetima školovanja o vršnjačkom nasilju, njihovim reakcijama u situacijama vršnjačkog nasilja, prevenciji i podršci koja im je potrebna te kakva je njihova suradnja s roditeljima.

3.1. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

U skladu s ciljem istraživanja postavljena su hipoteze:

H1: Postoji statistički značajna povezanost između procjene učitelja i samoprocjene učenika vezano uz učenikovo iskustvo žrtve nasilja i nasilno ponašanje.

H2: Postoji statistički značajna razlika u iskustvu vršnjačkog nasilja (u ulozi žrtve i nasilnika) između djevojaka i mladića s intelektualnim teškoćama prema procjeni učitelja i prema samoprocjeni učenika s intelektualnim teškoćama.

3.2. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

1. Kako učitelji učenika s intelektualnim teškoćama reagiraju na nasilno vršnjačko ponašanje, te kako učitelji postupaju s nasilnim učenikom, a kako s učenikom koji je žrtva vršnjačkog nasilja?
2. Što bi prema mišljenju učitelja smanjilo vršnjačko nasilje u školi?
3. Kakva podrška je potrebna učiteljima kako bi se smanjilo i preveniralo vršnjačko nasilje?
4. Kakva je suradnja između učitelja i roditelja učenika lakim intelektualnim teškoćama?

4. METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. Uzorak

Za odabir sudionika ovog istraživanja, koristilo se namjerno uzorkovanje. Namjerno uzorkovanje je odabir sudionika u kojem se koristi strategija odabiranja sudionika po nekom kriteriju, što omogućava i osigurava veću homogenost i bolju informiranost sudionika o samoj temi istraživanja.

Uzorak istraživanja čini 61 učenik, oba spola s utvrđenim stupnjem lakih intelektualnih teškoća i pohađaju posebne osnovne škole i/ili posebne razrede unutar redovnih škola. Raspon godina učenika je od 12 do 18 godina. Kriteriji za izbor sudionika u istraživanju su bili:

- Učenici imaju utvrđene lake intelektualne teškoće
- Učenici su polaznici sedmog ili osmog razreda osnovne škole ili nekog od razreda srednje škole
- Učenici pohađaju školu prema posebno odgojno obrazovnom programu
- Učenici nemaju teškoće kao rezultat kulturne deprivacije
- Učenici imaju pristanak roditelja ili skrbnika

Uzorkom je obuhvaćen 61 učenik s lakim intelektualnim teškoćama i njihovi razrednici, iz različitih gradova: Đurđevac, Koprivnica, Slavonski Brod, Zagreb, Slatina i Virovitica.

Tablica 1. Opis uzorka učenika

Grad	Đurđevac	Koprivnica	Slavonski Brod	Zagreb	Slatina	Virovitica
Broj učenika	15	13	8	13	7	5
Spol učenika (ukupno)						
Muški	38					
Ženski	23					

U kvalitativnom istraživanju je korišten namjerni odabir sudionika istraživanja. Dakle, ciljano se pronalazilo sudionika koji je bio najpotrebniji s obzirom na temu istraživanja. Namjerno

uzorkovanje je pristup odabiru sudionika u kojem se koristi strategija odabira sudionika po kriteriju, koji osigurava ili veću homogenost ili što bolju informiranost sudionika o temi razgovora (Miles i Haberman, 1994).

Kriterij za odabir sudionika u istraživanje je bio da budu učitelji i stručni suradnici u školi, koji imaju kontakt s učenicima s teškoćama, te koji pohađaju nastavu prema posebnom odgojno obrazovnom programu, iz posebnih uvjeta školovanja i/ili unutar redovnog sustava obrazovanja.

Svaka sudionica je bila pozvana u istraživanje osobno preko istraživačice koju vrlo dobro poznaje te ima razvijeno povjerenje u nju. Istraživačica joj je ukratko predstavila istraživanje, njegovu svrhu i važnost za istraživačicu te joj objasnila zašto je odabrala baš nju. Nakon pristanka, dogovoreno je mjesto i vrijeme provođenja intervjua.

Sudionica 1 je edukacijski rehabilitator- stručni suradnik, u redovnoj osnovnoj školi. Sudionica 2 je predmetna nastavnica i razrednica u redovnoj osnovnoj školi. Sudionica 3 je edukacijska rehabilitatorica u redovnoj osnovnoj školi, ali u posebnom razrednom odjelu. Sudionica 4 je edukacijska rehabilitatorica- učiteljica u posebnim uvjetima školovanja. Sudionica 5 je socijalna pedagoginja- stručni suradnik u srednjoj školi

Tablica 2. opis sudionika: razrednik/stručni suradnik

Sudionici	Edukacijski rehabilitator- stručni suradnik (Sudionica 1)	Razrednica petog razreda (Sudionica 2)	Edukacijski rehabilitator- učitelj (Sudionica 3)	Edukacijski rehabilitator- učitelj (Sudionica 4)	Socijalni pedagog- stručni suradnik (Sudionica 5)
Škola	Redovna osnovna škola 33 godine radnog staža	Redovna osnovna škola, 20 godina radnog staža	Redovna osnovna škola- posebni razredni odjel, 2 godine radnog staža	Škola za učenike s teškoćama u razvoju, 20 godina radnog staža	Srednja škola, 5 godina radnog staža

4.2.Mjerni instrument

Za potrebe istraživanja korišten je Upitnik školskog nasilja (UŠN-2018), autora Buljan Flander G. i Karlović A. (2003), a adaptiran je za potrebe djece s intelektualnim teškoćama. Njegovu adaptaciju su provele profesorice Edukacijsko- rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izv.prof.dr.sc. Anamarija Žic Ralić, doc.dr.sc. Daniela Cvitković i izv.prof.dr.sc. Snježana Sekušak- Galešev. Upitnik se sastoji od osobnih podataka učenika (spol, dob, škola, opći uspjeh, te obiteljski podaci). Prvi dio pitanja se odnosi na osjećaj prihvaćenosti u školi i sam ugođaj u njoj. Nakon toga slijedi 13 pitanja vezanih uz učestalost iskustva žrtve vršnjačkog nasilja koja obuhvaćaju verbalno, fizičko, socijalno- emocionalno, seksualno i elektroničko nasilje. učestalost iskustva žrtve učenik procjenjuje odabirom jednog od ovih odgovora: Nikad; Jednom u zadnjih par mjeseci; Dva- tri puta mjesečno; Jednom tjedno; Više puta tjedno. Unutar svakog oblika nasilja, učenika se pita tko mu to radi, starost nasilnika, te što on napravi ako je žrtva, komu se povjeri, tko mu pomaže i ishod nasilja nakon što se nekome povjeri. Zatim učenik procjenjuje mjesto najčešćeg događanja vršnjačkog nasilja u školi (učionica, igralište, blagovaonica, putu do/iz škole, zahod, hodnik, dvorana ili kod kuće). U posljednjem dijelu, skalom od 13 pitanja ispituje se koliko često sam učenik vrši neki od navedenih oblika vršnjačkog nasilja, gdje mora procijeniti učestalost na temelju pet stupnjeva (Nikad; Jednom u zadnjih par mjeseci; Dva-tri puta mjesečno; Jednom tjedno; Više puta tjedno), a čestice obuhvaćaju sve oblike nasilja i pitanja iz prvog dijela upitnika. Viši rezultat na skali označava veću izloženost vršnjačkom nasilju u ulozi žrtve i/ili ulozi nasilnika.

Za razrednike je korišten „Upitnik za razrednike“(Žic Ralić i Cvitković, 2014), na temelju Upitnika UŠN-2003 Buljan- Flander i sur. Upitnik se sastoji od tri dijela: na početku od općih podataka o razredniku (spol, dob, staž, koji predmet predaje), zatim konkretna pitanja o iskustvu vršnjačkog nasilja pojedinog učenika (koliko često mu se događaju određene situacije u školi, tko mu to radi, te samo ponašanje tog učenika za koji se upitnik ispunjava, a svaki taj dio sadrži 13 čestica). Svaka tvrdnja se procjenjuje na skali od pet stupnjeva (Nikad; Jednom u zadnjih par mjeseci; Dva-tri puta mjesečno; Jednom tjedno; Više puta tjedno), te na pitanjima dijela „Tko mu to radi?“- označava se isto tako pet odgovora (Dječak; Djevojčica; Mlađi; Vršnjak; Stariji). Upitnici sa svim svojim česticama nalaze se kao prilog na kraju diplomskog rada.

4.3. Metode istraživanja

S obzirom na cilj istraživanja i postavljena istraživačka pitanja u ovom su istraživanju korišteni kvantitativni i kvalitativni pristup prikupljanja i analize podataka.

4.3.1. Kvantitativne metode istraživanja

Kako je sam konstrukt vršnjačkog nasilja veoma složen i sastoji se od različitih oblika i vrsta, za potrebe kvantitativnog dijela je korišten Upitnik školskog nasilja-2014, koji je opisan u poglavlju „Mjerni instrument“. Osim učenika, u procjeni vršnjačkog nasilja sudjelovale su razrednice određenih razreda i stručni suradnici u srednjim školama, koji su bili upoznati s ciljem i svrhom ovog istraživanja, a zatim i sa svim česticama koje taj upitnik obuhvaća. Podaci dobiveni na temelju ovih upitnika su uneseni u program SPSS, kako bi se isti podaci statistički obradili, prema samoj procjeni učenika i prema procjeni njihovih učitelja, utvrdit će se postoji li povezanost između tih procjena, a rezultati obrade su interpretirani u poglavlju „Rezultati istraživanja“.

4.3.2. Kvalitativne metode istraživanja

Kako bismo dobili bolji uvid u mišljenje o samom vršnjačkom nasilju od strane učitelja/razrednika, korišten je polustrukturirani intervju. Takav intervju je tehnika prikupljanja podataka, gdje istraživač ima unaprijed pripremljen podsjetnik, koji sadrži okvirna pitanja i teme, a slijedi logiku razgovora i slobodu samog sudionika, te ostavlja mogućnosti za otvaranje nekih novih tema važnih sudioniku (Tkalac Verčić i sur., 2010).

Polustrukturirani intervju se provodio s učiteljima i stručnim suradnicima. Sadržavao je pet kratkih otvorenih pitanja iz „Upitnika školskog nasilja- za razrednike“ na koja učitelj/ razrednik odgovara, te opisuje određene situacije (Kakva je Vaša suradnja s roditeljima Vašeg učenika?; Što napravite kad se neki učenik nasilno ponaša?; Što napravite kada je neki učenik žrtva nasilja?; Što bi po Vašem mišljenju smanjilo nasilje u školi?; Kakvu podršku Vi trebate kako bi prevenirali / smanjili nasilje u školi?), s ciljem kako bi se dobio što bolji uvid i iskustvo učitelja/razrednika u vršnjačko nasilje, a takvi podaci se ne mogu dobiti kvantitativnom obradom podataka. Opažanja, stajališta, iskustva učitelja/razrednika i njihovi načini nošenja s

problematikom vršnjačkog nasilja svakako daju značajan doprinos ovom istraživanju. Svi razrednici, učitelji i stručni suradnici koji su sudjelovali u ovom istraživanju su dobili zamolbu za sudjelovanje u intervjuu, te im je ukazana činjenica važnosti njihovog iskustva kako bi se dobio novi uvid i pogled na iskustvo vršnjačkog nasilja.

PITANJA ZA INTERVJU:

1. Kakva je Vaša suradnja s roditeljima Vašeg učenika?
2. Što napravite kad se neki učenik nasilno ponaša?
3. Što napravite kada je neki učenik žrtva nasilja?
4. Što bi po Vašem mišljenju smanjilo nasilje u školi?
5. Kakvu podršku Vi trebate kako bi prevenirali / smanjili nasilje u školi?

4.3. NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA

Istraživanje se provodilo u sklopu projekta „Iskustvo vršnjačkog nasilja, socijalna i emocionalna kompetencija djece s teškoćama u razvoju“, uz suglasnost Ministarstva znanosti i obrazovanja. Kako bi se istraživanje provelo što kvalitetnije, osnovne i srednje škole su bile pozvane na sudjelovanje u istraživanju putem službenog dopisa Edukacijsko- rehabilitacijskog fakulteta i u ime izv.prof.dr.sc. Anamarije Žic Ralić. Nakon što su škole pristale i dale povratne informacije, dogovorio se odlazak u svaku školu, gdje se sa stručnim suradnikom ili drugom odgovornom osobom pripremilo sve za provedbu istraživanja. Potrebno je bilo napraviti namjerni uzorak, gdje se odabrala eksperimentalna skupina učenika s lakim stupnjem intelektualnih teškoća, a se s njima vodio intervju prema upitniku školskog nasilja, gdje su davali verbalne odgovore na pitanja i objašnjenja ukoliko su htjeli ili je bilo potrebno. Razrednik je za svakog učenika popunio upitnik o njegovom ponašanju i socio-emocionalnom razvoju. S učenicima se intervju provodio u jutarnjem terminu, kad su odmorni, te njima u poznatom i sigurnom okruženju. Svi su bili pristupačni i spremni na suradnju, te otvoreni i ukazali povjerenje. Intervjui s učiteljima/razrednicima su isto tako bili provedeni u njihovom kabinetu, bez utjecaja ometajućih čimbenika na sudionika. Svi učitelji i stručni suradnici sudionici su bili spremni na suradnju, ugodni i motivirani. S obzirom kako je vršnjačko nasilje svakodnevna pojava i sve veći problem u školama, uvidjela se ta visoka motivacija učitelja za pokretanjem nekih pitanja i rada na tom području kako bi se osigurale i dobile neke smjernice za njih, kako

što bolje i kvalitetnije spriječiti i prevenirati vršnjačko nasilje, te kako bi svaki učenik bio prihvaćen, te se osjećao ugodno i išao s veseljem u školu, te stjecao prijatelje.

Provedeno istraživanje u svakoj svojoj fazi planiranja, provedbe i dobivanja rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku i znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Cijelo ovo istraživanje se temeljilo na dobrovoljnom pristanku i sudjelovanju svih ispitanika i sudionika, te im se jamči povjerljivost, anonimnost i tajnost njihovih podataka.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. Kvantitativna obrada podataka

U ovom poglavlju će biti prikazani rezultati kvantitativne obrade podataka. Prvo će biti prikazani deskriptivni rezultati učenika i učitelja na temelju upitnika, te se odrediti normalnost distribucije, a zatim rezultati na testovima značajnosti.

Tablica 3: Osnovni statistički parametri

Statistics					
		suma žrtva učitelji	suma nasilnik učitelji	suma žrtva učenik	suma nasilnik učenik
N	Valid	61	61	61	61
Mean		18,21	17,48	20,43	17,39
Std. Deviation		5,213	5,549	7,667	6,152
Median		17,00	16,00	17,00	15,00
Minimum		12	13	13	13
Maximum		38	39	41	39

Tablica 4: Rezultati provjere normalnosti distribucije rezultata

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test					
		suma žrtva učitelji	suma nasilnik učitelji	suma žrtva učenik	suma nasilnik učenik
N		61	61	61	61
Normal Parameters ^{a,b}	Mean	18,21	17,48	20,43	17,39
	Std. Deviation	5,213	5,549	7,667	6,152
Most Extreme Differences	Absolute	,156	,210	,197	,238
	Positive	,156	,173	,197	,201
	Negative	-,142	-,210	-,166	-,238
Test Statistic		,156	,210	,197	,238
Asymp. Sig. (2-tailed)		,001 ^c	,000 ^c	,000 ^c	,000 ^c

Rezultati dobiveni deskriptivnom statistikom pokazuju kako distribucija rezultata značajno odstupa od normalne distribucije ($\text{sig} < 5\%$), stoga je mjera centralne tendencije medijan. Kako je utvrđeno da distribucije frekvencija nisu normalne, podatke je potrebno obraditi neparametrijskom metodom, Mann-Whitneyevim testom.

Kako je postavljeno u H1 hipotezi, da postoji statistički značajna povezanost procjene učitelja i samoprocjene učenika u doživljaju nasilja (žrtve) i počinitelju nasilja (nasilnik). Kako bi se potvrdila postavljena hipoteza, potrebno je izračunati i prikazati korelacije. Korelacija opisuje intenzitet i smjer povezanosti između dvije varijable (Nikolić, 2017). Kako je već na početku

izračunato, distribucija varijabli nije normalno distribuirana, stoga se kao pokazatelj povezanosti između varijabli koristi Spearmanov koeficijent korelacije.

Tablica 5: Rezultati neparametrijske korelacije sumarnih rezultata procjene viktimizacije i nasilništva između učenika s lakim intelektualnim teškoćama i njihovih učitelja

Correlations						
			suma žrtva učitelji	suma nasilnik učitelji	suma žrtva učenik	suma nasilnik učenik
Spearman's rho	suma žrtva učitelji	Correlation Coefficient	1,000	,580**	,175	,237
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,178	,066
	suma nasilnik učitelji	Correlation Coefficient	,580**	1,000	,391**	,567**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,002	,000
	suma žrtva učenik	Correlation Coefficient	,175	,391**	1,000	,626**
		Sig. (2-tailed)	,178	,002	.	,000
	suma nasilnik učenik	Correlation Coefficient	,237	,567**	,626**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,066	,000	,000	.
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).						

Tumačenje rezultata:

Na temelju podataka iz tablice može se vidjeti kako procjena učitelja za učenika kojeg vide kao žrtvu nema povezanosti sa samoprocjenom učenika koji sam sebe vidi kao žrtvu nasilja. Za razliku od toga, postoji značajna povezanost učitelja koji vide učenika kao nasilnika i samoprocjene učenika. To znači da ako učitelji procjene učenika kao nasilnika, tako učenik procjenjuje sam sebe i obrnuto, ako se učenik procjenjuje kao nasilnik, takvim ga procjenjuje i učitelj. Stoga, postavljena hipoteza se može djelomično prihvatiti; postoji statistički značajna povezanost u procjeni učitelja i samoprocjeni učenika na varijabli počinitelja nasilja, dok u doživljaju nasilja učenika kao žrtve ne postoji statistički značajna povezanost.

Tablica 6: Testiranje razlika prema spolu Mann Whitneyev test

Ranks				
	spol učenika	N	Mean Rank	Sum of Ranks
suma žrtva učitelji	ženski	23	36,22	833,00
	muški	38	27,84	1058,00
	Total	61		
suma nasilnik učitelji	ženski	23	27,54	633,50
	muški	38	33,09	1257,50
	Total	61		
suma žrtva učenik	ženski	23	30,72	706,50
	muški	38	31,17	1184,50
	Total	61		
suma nasilnik učenik	ženski	23	26,83	617,00
	muški	38	33,53	1274,00
	Total	61		

Test Statistics ^a				
	suma žrtva učitelji	suma nasilnik učitelji	suma žrtva učenik	suma nasilnik učenik
Mann-Whitney U	317,000	357,500	430,500	341,000
Wilcoxon W	1058,000	633,500	706,500	617,000
Z	-1,795	-1,204	-,097	-1,470
Asymp. Sig. (2-tailed)	,073	,229	,922	,141

a. Grouping Variable: spol učenika

Tumačenje rezultata:

Glavne vrijednosti koje je potrebno gledati su Z i razina značajnosti Asymp. Sig (2-tailed). Kada je broj ispitanika veći od 30 (ovdje ih je 61) onda SPSS izračunava iznos Z-aproksimacije koja obuhvaća i korekciju zbog međusobnih veza među podacima (Nikolić, 2017).

Vidljivo je (Tablica 6.) da ne postoji statistički značajna razlika u iskustvu vršnjačkog nasilja između djevojaka i mladića s intelektualnim teškoćama kako prema procjeni njih samih, tako i prema procjeni njihovih učitelja.

Uvidom u medijane koji iznose 17 na varijabli procjene učitelja učenika kao žrtve nasilja, a 17 na varijabli samoprocjene učenika sebe kao žrtve, može se zaključiti da nema nikakve razlike između te dvije varijable.

Medijani na varijabli procjene učitelja o nasilnom ponašanju učenika iznosi 16, a 15 na varijabli samoprocjene učenika sebe kao nasilnika, može se zaključiti da učenici manje od učitelja sebe smatraju počiniteljima nasilja (nasilnike).

Osim medijana, za tumačenje razlika između dvaju uzoraka potrebno je pogledati srednje rangove svake skupine ispitanika, iz tablice Ranks (Nikolić, 2017). Srednji rang kod učitelja na

varijabli procjene učenika kao žrtve, za djevojčice iznosi 36,22, a za dječake 27,84. Temeljem navedenog može se zaključiti da manji srednji rang označava manju razinu procjene učenika kao žrtve nasilja, odnosno da su djevojčice te koje su češće žrtve nasilja, a dječaci manje. Na varijabli učiteljeve procjene učenika kao počinitelja nasilja, srednji rang, prema spolu učenika, za djevojčice iznosi 27,54, a za dječake 33,09. Može se zaključiti da manji srednji rang označava manju razinu procjene učenika kao počinitelja nasilja, što znači kako su prema procjeni učitelja dječaci ti koji više vrše nasilje.

Na varijabli samoprocjene učenika kao žrtve, srednji rang za djevojčice iznosi 30,72, a za dječake 31,17. To bi prema ovim rezultatima značilo kako dječaci sebe više smatraju žrtvama nasilja u odnosu na djevojčice. Na varijabli samoprocjene učenika kao počinitelja nasilja, prema spolu, srednji rang za djevojčice iznosi 26,83, a za dječake 33,53. Može se zaključiti da manji srednji rang označava manju razinu samoprocjene učenika kao počinitelja nasilja. Odnosno, ovdje dječaci sebe vide i kao one koji više čine nasilje. Na temelju toga, može se zaključiti kako dječaci češće sudjeluju u nasilju, i kao nasilnici, te prema samoprocjeni i kao žrtve.

Međutim, navedene razlike nisu statistički značajne, odnosno relevantne za donošenje zaključka o razlikama obzirom na spol.

5.2. Kvalitativna obrada podataka

U ovom istraživanju korištena je tematska analiza kao vrsta kvalitativne analize podataka. Unutar te analize, korištena je realistička metoda koja govori o iskustvima, doživljajima i značenjima sudionika. Također se koristio i pristup teoretske tematske analize, gdje se do rezultata dolazi „odozgo prema dolje“. Isto tako korištena je i latentna analiza, gdje se tražilo značenje izvan onoga što su sudionici rekli, pokušavajući tako razumjeti što predstavlja stav i mišljenje sudionika, te što dovodi do njega (Braun i Clarke, 2006). Analiza podataka se odvijala kroz postupak kodiranja, kao jedan od načina analize kvalitativne građe.

Temeljem kvalitativne tematske analize (Braun i Clarke, 2006), prikazani su nalazi istraživanja koji su oblikovani u tematsko područje reakcije učitelja na vršnjačko nasilje. Za navedeno tematsko područje, prikazane su specifične teme koje ga objašnjavaju, a opisane su kroz kategorije.

U sljedećim tablicama prikazana su tematska područja: reakcija na vršnjačko nasilje, prevencija vršnjačkog nasilja, potrebna podrška za prevenciju vršnjačkog nasilja i suradnja s roditeljima, iz perspektive stručnjaka edukacijski rehabilitatora, stručnog suradnika socijalnog pedagoga i razrednika učenika bez teškoća.

Prikazani nalazi u tablici kvalitativne analize odgovaraju na postavljeno istraživačko pitanje:

„Kako učitelji učenika s intelektualnim teškoćama reagiraju na nasilno vršnjačko ponašanje te kako učitelji postupaju s nasilnim učenikom, a kako s učenikom koji je žrtva vršnjačkog nasilja?“

Tablica 7: Reakcija na vršnjačko nasilje

TEMATSKO PODRUČJE: REAKCIJA NA VRŠNJAČKO NASILJE	
Kategorije	Potkategorije
1. Suradnja s roditeljima	<ul style="list-style-type: none">• Poziv roditelju• Razgovor s roditeljima
2. Definiranje ponašanja	<ul style="list-style-type: none">• Razgovor s učenikom• Izolacija nasilnika• Opis ponašanja
3. Timski rad kolektiva	<ul style="list-style-type: none">• Suradnja svih stručnjaka• Uključivanje razrednika• Pozitivni zaključak

4. Uzrok ponašanja	<ul style="list-style-type: none"> • Praćenje ponašanja • Otkrivanje uzroka nasilničkog ponašanja
5. Svijest o teškoćama	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna informiranost učenika
6. Intervencija javnih službi	<ul style="list-style-type: none"> • Obavješćavanje policije • Obavješćavanje liječnika

Prva kategorija, koju navode sve sudionice ovog istraživanja je **suradnja s roditeljima**, koja rezultira nakon nasilničkog ponašanja pozivom u školu i obavješćavanjem roditelja, s tim da jedna sudionica navodi kako zove roditelje u krajnjem slučaju, jer prvo pokušava sama riješiti problem. Isto tako, suradnja se odvija samim **razgovorom s roditeljima** o nekom nasilničkom događaju.

Druga kategorija, koja dodatno opisuje reakciju na vršnjačko nasilje je **definiranje ponašanja**.

Sve sudionice su navele kako odmah ide razgovor s učenikom, bilo da je žrtva ili nasilnik. Dio sudionica je isto tako naveo da odmah poslije nasilja, izoliraju učenika koji se nasilno ponaša s nastave, pa onda slijedi razgovor o ponašanju, kako bi se dao opis ponašanja, „*Izoliram nasilnika i razgovaramo o njegovom ponašanju...*“ (Sudionica 4), što se može **povezati s četvrtom kategorijom uzrok ponašanja**. Ovu kategoriju opisuju navodi sudionica, kako prate učenika koji je bio nasilan, te se kroz rad s njim pokušava otkriti uzrok njegovog ponašanja, zašto uopće dolazi do njega „*Prvi korak je razgovor s učenikom i s ostalima u razredu da vidimo što se dogodilo, jel ga netko izazvao...*“ (Sudionica 2)

Treća kategorija je **timski rad kolektiva škole**. Sve sudionice su navele kako osim s roditeljima, surađuju s ostalim kolektivom škole (pedagog, ravnatelj, psiholog) i razrednikom tog učenika, kako bi se došlo do pozitivnog zaključka tog timskog rada i smanjilo nepoželjno ponašanje.

Peta kategorija, koju navode dvije sudionice zašto dolazi do vršnjačkog nasilja, a kao jedan od boljeg načina reagiranja na nasilje je **svijest o teškoći učenika** koji je žrtva. One smatraju kako njegovi tipični vršnjaci, a čak i učitelji, nisu dovoljno informirani ili ne znaju za teškoće, jer im nitko nije rekao i objasnio im „... *više se rugaju vršnjacima koji imaju nevidljive teškoće...*“ (Sudionica 1), „*Njemu se znaju rugati, ali više iz drugih razreda, na tjelesnom na primjer. Jer je on.. ono možda malo poseban, malo je drugačiji, i onda on njima smeta...*“ (Sudionica 2)

Posljednja kategorija, koju navodi jedna sudionica, kao reakciju na nasilje u njihovoj školi je **intervencija javnih službi**, odnosno potreba za zvanjem policije i liječničke službe ukoliko su posljedice nasilja velike „*Po potrebi kontaktiramo policiju... povrijeđeno u mjeri koja zahtjeva liječničku intervenciju ili pregled kontaktiramo i hitnu liječničku pomoć...*“ (Sudionica 5)

U tablici , prikazano je tematsko područje Prevencija vršnjačkog nasilja. Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na drugo postavljeno pitanje:

„Što bi prema mišljenju učitelja smanjilo vršnjačko nasilje u školi?“

Tablica 8: Prevencija vršnjačkog nasilja

TEMATSKO PODRUČJE: PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA	
Kategorija	Potkategorija
1. Važnost radionica	<ul style="list-style-type: none"> • Djelotvornost i učinkovitost radionica • Predavanja • Kvalitetnija provedba preventivnih programa
2. Osvješćivanje roditelja	<ul style="list-style-type: none"> • Rad s roditeljima • Educiranje roditelja • Upućivanje roditelja • Potreba za načinima modifikacije ponašanja • Podizanje svijesti o vršnjačkom nasilju • Poduka metoda
3. Dodatne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Školske aktivnosti • Aktivnosti kod kuće (hobi) • Poticanje suradnje i tolerancije • Volonterski rad
4. Uloga zakonodavnog sustava	<ul style="list-style-type: none"> • Modifikacija zakonodavstva • Veće kazne
5. Intervencija javnih službi	<ul style="list-style-type: none"> • Suradnja s Centrom za socijalnu skrb

Prva kategorija vezana uz prevenciju vršnjačkog nasilja, odnosi se na **važnost radionica**. Većina sudionica je navela djelotvornost i učinkovitost radionica na satovima razrednika, te jedna sudionica navodi kako bi se pomoću radionica i predavanja učitelja i suradnika o vršnjačkom nasilju omogućilo kvalitetnije provođenje preventivnih programa za osnaživanje svih.

Druga kategorija, koja se može povezati i s prvom temom, nam govori kako je uloga i rad s roditeljima vrlo važan, a odnosi se na **osvješćivanje roditelja** o vršnjačkom nasilju. Sve

sudionice navode kako je važan rad s roditeljima ponajviše s onima čija djeca manifestiraju neko nasilničko ponašanje, educiranje roditelja o toj problematici. Jedna sudionica navodi kako je važno uputiti roditelje da budu primjer svojoj djeci. Isto tako, jedna sudionica navodi kako je važno uputiti i educirati roditelja o metodama, kako odgajati svoje dijete, kako mu modificirati ponašanje za opće dobro, a njezin iskaz se može povezati s trećom kategorijom **dodatne aktivnosti**, gdje ista sudionica navodi kako se ta modifikacija između učenika s intelektualnim teškoćama može postići volonterskim radom i poticanjem suradnje i tolerancije na takav način „*poticanje volonterskog rada učenika u svrhu učenja ponašanja prema drugačijim osobama, poticanje tolerantnih suradničkih odnosa.*„ (Sudionica 4) Jedna od sudionica navodi kako je važno za prevenciju, da učenici imaju dodatne školske aktivnosti i aktivnosti kod kuće (hobi), što se može povezati s iskazom sudionice o volonterskom radu u slobodno vrijeme.

Četvrta kategorija **uloga zakonodavnog sustava**, je vrlo važna jednoj sudionici, kako bi se preveniralo vršnjačko nasilje. Ona navodi kako su zakoni preblagi i da ih je potrebno modificirati, te da se roditelji ne kažnjavaju dovoljno, odnosno, potrebne su veće kazne „*i ti zakoni koji nisu dovoljno, ja mislim ... strogi, da. Mislim ono... roditelji se ne kažnjavaju zbog njihove djece.*„ (Sudionica 2)

Posljednja kategorija ove teme se odnosi na **intervenciju javnih službi**, kao jedan od načina prevencije vršnjačkog nasilja. Ovu kategoriju navodi jedna sudionica, koja smatra da je važna suradnja Centra za socijalnu skrb i škole, da Centar obavijesti školu o situaciji i problemima u obitelji učenika „*suradnja s CZSS na način da škola bude obaviještena o mogućim problemima unutar obitelj učenika...*“ (Sudionica 5)

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na treće postavljeno istraživačko pitanje:

„Kakva podrška je potrebna učiteljima kako bi se smanjilo i preveniralo vršnjačko nasilje?“

Tablica 9: Potrebna podrška za prevenciju vršnjačkog nasilja

TEMATSKO PODRUČJE: POTREBNA PODRŠKA ZA PREVENCIJU VRŠNJAČKOG NASILJA	
Kategorija	Potkategorija
1. Podrška kolektiva škole	<ul style="list-style-type: none"> • Važnost dodatnih stručnjaka • Dijeljenje i pričanje o problemima • Podrška udruga • Rad s ostalim kolegama • Dolazak stručnjaka na satove

2. Podizanje svjesnosti o vršnjačkom nasilju	<ul style="list-style-type: none"> • Obilježavanje dana protiv nasilja • Uloga roditelja u suzbijanju vršnjačkog nasilja • Radionice za roditelje • Uloga Centra za socijalnu skrb
3. Edukacija stručnjaka	<ul style="list-style-type: none"> • Dodatne edukacije • Stručna predavanja i seminari
4. Roditelji	<ul style="list-style-type: none"> • Njihova podrška • Usmjeravanje roditelja na odgovornost • Radionice za roditelje

Prva kategorija za potrebnu podršku za prevenciju nasilja, učiteljima je **podrška kolektiva škole**. Ovdje sudionice navode važnost dodatnih stručnjaka, s kojima mogu dijeliti i pričati o problemima. Jedna sudionica navodi kako su im velika podrška udruge koje dođu u školu i s kojima surađuju. Jedna od sudionica navodi rad s ostalim kolegama, koji mogu utjecati na prevenciju, pa dolazak ostalih stručnih suradnika na satove razrednika, jer kako ona navodi, treba pokazati radom, a ne teorijom: „*Ulaziti na satove razrednika, praktičnim radovima pokazivati više nego teorijom...*“ (Sudionica 3)

Druga kategorija podrške se odnosi na važnosti **podizanja svjesnosti o vršnjačkom nasilju**. Dvije sudionice su navele kako obilježavaju dan protiv nasilja, odnosno Dan ružičastih majica, gdje podižu učenicima svijest o tome „*imamo taj dan ružičastih majica... obilježavamo na nivou cijele škole i to se stvarno dosta osvješćuju djeca u to vrijeme. Svi već znaju što je to dan ružičastih majica i stvarno ono... kad se pišu te poruke, zaista su onako... pozitivne*“ (Sudionica 2) Druga sudionica navodi kako je važno da se učenike uključi u Centar za socijalnu skrb kako bi se preveniralo zanemarivanje i zaštitila dječja prava „*Radionice za roditelje, osobito za one roditelje čije su djeca agresivna i nasilna... Uključivanje u proces Centre za socijalnu skrb, u svrhu zaštite dječjih prava i sprečavanje zanemarivanja djeteta...*“ (Sudionica 4) Treća kategorija je **edukacija stručnjaka**. Sudionica smatra da je za jedna od podrški za prevenciju redovito educiranje, stručna predavanja i seminari, te neke dodatne edukacije koje bi bile besplatne ili financirane od strane županije „*... redovita stručna predavanja i seminari... Mogućnost završetka dodatnih edukacija, po mogućnosti besplatnih ili da ih financira škola/grad/županija*“ (Sudionica 5)

Posljednja kategorija na ovo istraživačko pitanje su roditelji, odnosno, jedna od sudionica navodi kako su joj oni zapravo najveća podrška u prevenciji, nakon što ih pozove u školu. Druga sudionica navodi kako je važno usmjeriti roditelja na odgovornost koju imaju prema školi „*Usmjeravanje roditelja ne samo na njihova roditeljska prava nego i dužnosti, odgovornosti*

koje najčešće u odnosu roditelja prema školi i djetetu izostaju“ (Sudionica 4), te navodi kako su važne radionice za roditelje, ponajviše za one čija su djeca agresivna i nasilna.

U tablici prikazano je tematsko područje Suradnja učitelja i roditelja.

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na treće postavljeno istraživačko pitanje:

„Kakva je suradnja između učitelja i roditelja učenika lakim intelektualnim teškoćama?“

Tablica 10: Suradnja učitelja i roditelja

TEMATSKO PODRUČJE: SURADNJA UČITELJA I RODITELJA	
Kategorija	Potkategorija
1. Samovoljnost roditelja	<ul style="list-style-type: none"> • Ne reagiranje na probleme • Ne slušaju • Ignoriranje savjeta • Ne obavljanje dužnosti • Ne dolasci na roditeljske sastanke
2. Pozitivna suradnja	<ul style="list-style-type: none"> • Pozitivni odnosi s roditeljima kroz organiziranje radionica i savjetovališta za roditelje • Pozitivna suradnja • Traže podršku • Dolazak na roditeljske sastanke

Prva kategorija ovog tematskog pitanja je **samovoljnost roditelja**. Iako surađuju, skoro sve sudionice se slažu oko činjenice kako dio roditelja ne reagira na probleme „... *nema koristi toliko od tog poziva roditelja, ali jednostavno ono... moraš stalno zvati jer ono.. to je jedino što mi možemo...*“ (Sudionica 2), ne slušaju i ignoriraju savjete „Uglavnom, svi me poštuju i nastoje poslušati, ali ipak naprave po svojem.“ (Sudionica 3.), ne obavljaju svoje dužnosti „...*Poteškoće nastupaju kada se roditelj sustavno i djelotvorno treba uključiti u proces rješavanja problema, djelovanje na smanjenje nasilnog ponašanja, tada roditelj pokazuje nekompetentno ponašanje i nedosljednost u izvršavanju zadataka*“ (Sudionica 4), a jedan od dužnosti je i dolazak na roditeljske sastanke, za što sudionica navodi kako dio ne dolazi „*Dio roditelja ne dolazi na roditeljske sastanke niti se pojavljuje na individualnim sastancima...*“ (Sudionica 5)

Kao druga kategorija ovog tematskog područja je **pozitivna suradnja**. Iako prva kategorija pokazuje negativnu suradnju s roditeljima, sve sudionice u prvoj rečenici navode kako je suradnja zadovoljavajuća i/ili dobra. Tako ovu kategoriju pobliže opisuju potkategorije kao što

su pozitivna suradnja „Pa kako s kojim. Evo, s većinom roditelja je dobra suradnja...“ (Sudionica 2), „Dobra. S roditeljima komuniciram pomoću informativke. Oni mi ne pišu baš, ali zato moje pročitaju (Sudionica 3)“, „Suradnja je djelomično zadovoljavajuća.“ (Sudionica 4), „Većina roditelja surađuje s djelatnicima škole...“ (Sudionica 5), te prema jednoj sudionici i pozitivni odnosi s roditeljima kroz organiziranje radionica i savjetovašta za roditelje „Suradnja je uvijek super. Puno više radimo s roditeljima... imali smo savjetovašta za roditelje i bio je velik odaziv roditelja“ (Sudionica 1) U traženju podrške vidljiva je ta suradnja i uvažavanje mišljenja učitelja kod problema „Uočava ponašanje svog djeteta i traži pomoć... (Sudionica 4)“, „Gotovo svi roditelji uvažavaju mišljenje i savjete stručne službe i djelatnika škole“ (Sudionica 5) Suradnja je vidljiva i u dolascima na roditeljske sastanke, iako se u prvoj kategoriji vidi da neki ne dolaze, no sudionice navode da većina roditelja ipak dolazi i surađuje „Roditelj je prisutan na roditeljskim sastancima i informacijama za roditelje“ (Sudionica 4), „Većina roditelja surađuje s djelatnicima škole...“ (Sudionica 5)

6. RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je istražiti prisutnost vršnjačkog nasilja kod učenika s lakim intelektualnim teškoćama u posebnim uvjetima školovanja, uvidjeti kolika je svjesnost učitelja o njegovom postojanju te utvrditi postoje li razlike u procjeni vršnjačkog nasilja kod dječaka i djevojčica s intelektualnim teškoćama. Isto tako, cilj je bio i dobiti uvid u mišljenje učitelja i stručnih suradnika u različitim uvjetima školovanja o vršnjačkom nasilju, njihovim reakcijama u situacijama vršnjačkog nasilja, prevenciji i podršci koja im je potrebna te kakva je njihova suradnja s roditeljima. Rezultati istraživanja povezat će se temeljem kvantitativne i kvalitativne analize podataka, gdje će se uzeti u obzir rezultati dobiveni na mjernom instrumentu i perspektiva učitelja i stručnih suradnika u školi. Rezultati će biti potkrijepljeni literaturom iz ovog područja.

U kvantitativnom dijelu istraživanja utvrđeno je da ne postoji povezanost procjene učitelja i samoprocjene učenika u doživljaju žrtve nasilja, ali je dobivena statistički značajna povezanost procjene učitelja i samoprocjene učenika kao počinitelja nasilja, čime je djelomično potvrđena H1 hipoteza. Nadalje, nisu utvrđene statistički značajne razlike između iskustva vršnjačkog nasilja (žrtva i počinitelj) kod dječaka i djevojčica prema procjeni učitelja i samoprocjeni učenika.

U dosadašnjim istraživanjima utjecaja spola na nasilničko ponašanje djece i adolescenata s intelektualnim teškoćama nisu dobiveni konzistentni rezultati. Dio studija je pokazalo kako je nasilničko ponašanje češće kod dječaka (Hardan & Sahl, 1997; McClintock, Hall & Oliver, 2003; Molteno, Molteno, Finchilescu & Dawes, 2001 prema Pavlović i sur., 2013), dok je drugi dio studija, uključujući i rezultate ovog istraživanja, pokazao kako nema razlike u spolu kod nasilničkog ponašanja (Adams & Allen, 2001; Chadwick, Piroth, Walker, Bernard & Taylor, 2000; Einfeld & Tonge, 1996; Lowe i sur., 2007; McIntyre, Blacher & Baker, 2006 prema Pavlović i sur., 2013).

U ovom istraživanju uzeli su se u obzir samoprocjena učenika s intelektualnim teškoćama kao i procjena njihovih učitelja. Pokazalo se kako se većina istraživanja o nasilničkom ponašanju kod učenika s intelektualnim teškoćama oslanjalo na izvješća bliskih osoba nekog učenika, kao što su roditelji ili učitelji. To daje naznake kako osobe s intelektualnim teškoćama nisu smatrane jednako dobrim izvorom informacija. Na tu činjenicu brojni istraživači se slažu kako je važan

njihov vlastiti iskaz te da isto može biti efikasan i koristan (Bramston & Fogarty, 2000; Hartley & McLean, 2006 prema Pavlović i sur., 2013).

Prijašnja istraživanja o nasilničkom ponašanju ukazuju kako, ili nema povezanosti ili je vrlo niska između samoprocjene učenika i procjene učitelja o nasilničkom ponašanju (Simons, Paternite & Shore, 2001; Epkins, 1993 prema Pavlović i sur., 2013). Ovim istraživanjem utvrđena je povezanost procjene učitelja i samoprocjene učenika o nasilničkom ponašanju.

U ovom istraživanju učenici s intelektualnim teškoćama, nešto manje nego učitelji, uočavaju nasilničko ponašanje. Suprotno tome, istraživanjem Pavlovića i sur. (2013), adolescenti s intelektualnim teškoćama su naveli više nasilničkog ponašanja nego njihovi učitelji. Pokazalo se kako je došlo do neslaganja u samoprocjeni adolescenata i procjeni učitelja po pitanju adolescenata koji su iskazivali ekspresivno nasilničko ponašanje, dok su bili bolji kod samoprocjene adolescenata koji su iskazivali češće i veće nasilje. Pavlović i sur. (2013) navode kako se to može objasniti tako da adolescenti s intelektualnim teškoćama manje prijavljuju nasilničko ponašanje zbog teškoća u prijenosu verbalnih informacija, imaju slab uvid u vlastito ponašanje ili se boje kazni u slučaju nasilnog ponašanja (Bramston & Fogarty, 2000 prema Pavlović i sur., 2013), što se isto tako može povezati sa samim pojmom žrtve nasilja. Zbog straha nerazumijevanja učenici ne prijavljuju da ih se zlostavlja, tako da učitelji možda nisu ni svjesni vršnjačkog nasilja. Rose i sur. (2011a) navode kako je moguće da uvjeti školovanja poprilično utječu na procjenu učitelja na učenikova ponašanja, jer je moguće da neki neistraženi faktori i prediktori posebnih uvjeta školovanja pridonose većoj učiteljevoj procjeni nasilničkog ponašanja kod učenika s intelektualnim teškoćama. Diskrepanca između procjena učitelja i učenika može upućivati na zaključak o nasilničkom ponašanju kod učenika s intelektualnim teškoćama da ovisi o dobivenim informacijama. Iako je stajalište samih učenika s intelektualnim teškoćama vrlo važno i vrijedno, te podatke je ipak potrebno nadopuniti s informacijama roditelja i bliskih osoba samog učenika. Kako se istraživanje provodilo s učenicima koji imaju lake intelektualne teškoće, postoji mogućnost da nisu htjeli iskreno odgovarati na pitanja te da ipak nisu shvatili pitanje, iako su rekli da jesu, da ih je bilo sram ili neugodno dati iskren odgovor. Isto tako, nasilničko ponašanje kod ove populacije učenika je vrlo heterogeno, stoga je potrebno provesti još istraživanja kako bi se doprinijelo boljem razumijevanju ove problematike.

Kao jedan od važnijih aspekata istraživanja vršnjačkog nasilja je upravo spol učenika. znanstvena istraživanja pokazuju, da su dječaci očekivano više nasilni i doživljavaju veću viktimizaciju u školi nego djevojčice (Card, Stucky, Sawalani, Little, 2008 prema Povedano i sur.,2014).

Ticusan (2014) navodi kako agresivno ponašanje varira prema spolu učenika te se još i manifestira u odnosu učenik- učitelj. U svom istraživanju Ticusan (2014) navodi kako dječaci pokazuju više nasilja nego djevojčice i da učitelji smatraju kako pokazuju veću agresiju, odnosno kako je ta razlika, u ovom istraživanju, vrlo uočljiva. Istraživanjem koje su provodili Altun i Baker (2010) utvrdilo je kako se nasilje događa kroz školovanje, a ponajviše kad nema učitelja u blizini te kako se nasilnička ponašanja većinom događaju od strane dječaka. Prijašnja istraživanja su pokazala razlike prema spolu u vršnjačkom nasilju, odnosno kako su dječaci češće nasilnici (Li, 2006 prema Sharma i sur.,2017). No, istraživanje Sharpe i sur. (2017) nije pokazalo nikakve značajne razlike prema spolu kao prijašnja istraživanja.

Rezultati istraživanja ovog rada su pokazala kako se procjena učitelja i samoprocjena adolescenata s intelektualnim teškoćama značajno ne razlikuje prema spolu, što je u skladu s istraživanjem Sharpe i sur. (2017). Ono što se može zaključiti iz dobivenih nalaza kvalitativne analize je način na koji različiti faktori utječu na nošenje učitelja s vršnjačkim nasiljem u školi, na prevenciju, podršku i njihovu suradnju s roditeljima.

Suradnja s roditeljima je uobičajeni način rada i oblik reagiranja na vršnjačko nasilje. Većina sudionica se slaže da je potrebno raditi s roditeljima, stalno im osvještivati ovu problematiku, da imaju odgovornosti te da su vrijedni isto tako kao podrška samim učiteljima i stručnim suradnicima. Iako neke sudionice navode i lošu stranu suradnje s roditeljima, ipak se na kraju navodi kako je suradnja pozitivna. Svaki učitelj pokušava reagirati i riješiti nasilje u školi koristeći strategije koje zaustavljaju to ponašanje kroz različite aktivnosti kao što su razgovor s učenicima, pokušavaju popraviti štetu koje je nastalo na žrtvu i usaditi u učenika nenasilno rješavanje konflikata (Bauman & del Rio, 2005; Wei, Herbert, Chen & Chang, 2010 prema Valdés-Cuervoa i sur., 2017). Epstein (2011 prema Valdés-Cuervoa i sur., 2017) navodi kako učitelji kroz takav način rada omogućuju roditeljima aktivno sudjelovanje u ovoj problematici. Pokazalo se kako uključenost roditelja u školi doprinosi razvoju pozitivne okoline i potiče razvoj empatije među učenicima (Valdés-Cuervoa i sur., 2017). Yıldırım i sur. (2014) navode preporuke za roditelje u vezi vršnjačkog nasilja te predlažu da roditelji promatraju svoju djecu, provode vrijeme s njima, pričaju s njima i kontaktiraju s učiteljima u sumnjivim situacijama.

Sudionice istraživanja navode timski rad u školi kao jedan od načina reagiranja na vršnjačko nasilje te ključan u prevenciji istog. Važno im je da mogu pričati i dijeliti probleme koje imaju i da su si međusobna podrška. Yıldırım i sur. (2014) isto tako navode preporuke za učitelje i kolektiv škole u vezi vršnjačkog nasilja, te smatraju da školsko vodstvo treba razviti strategije u vezi vršnjačkog nasilja te omogućiti različite aktivnosti gdje učenici mogu bolje upoznati jedni druge. To smatra i dio sudionica ovog istraživanja, gdje spominju važnost podizanja svjesnosti o vršnjačkom nasilju, jedna koja spominje školske aktivnosti, volonterski rad, poticanje suradnje i tolerancije. Važno je kod vršnjačkog nasilja da se s učenikom definira ponašanje, razgovara s njim, prati njegovo ponašanje i utvrdi zašto dolazi do takvog ponašanja. To pokazuje i istraživanje Valdés-Cuervoa i sur. (2017), gdje se pokazalo kako učitelji prilikom vršnjačkog nasilja koriste strategije kao što su: izravna intervencija, razgovor s učenikom nasilnikom, objašnjavaju implikacije samog tog ponašanja te utvrđuju efikasne strategije kako bi se smanjilo to ponašanje. Jedna sudionica navodi važnost edukacije stručnjaka, odnosno djelatnika škole. To isto tako u svojim preporukama navode Yıldırım i sur. (2014) i smatraju da je potrebno educirati učitelje o programima smanjenja vršnjačkog nasilja, više praktičnog rada te još smatraju kako bi učitelji trebali pozorno opservirati svoje učenike.

7. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje je dalo uvid u svjesnost samih učitelja za vršnjačko nasilje koje se događa u školi te načine reagiranja na njega, prevenciji i suradnji s roditeljima. Nalazi su prikazani kroz rezultate mjernih instrumenta i viđenja učitelja i stručnih suradnika koji se svakodnevno susreću s vršnjačkim nasiljem. U kvantitativnom dijelu istraživanja, utvrđeno je kako učitelji i učenici podjednako procjenjuju prisutnost nasilnog vršnjačkog ponašanja, ali se njihove procjene razlikuju kada se radi o procjeni žrtve vršnjačkog nasilja te je utvrđeno kako nema razlika između djevojčica i dječaka u iskustvu vršnjačkog nasilja.

Iako se svjetska literatura ne bavi dovoljno ovakvim istraživanjima, dio njih je ipak ukazao na veliku prisutnost vršnjačkog nasilja kod učenika s intelektualnim teškoćama. Pokazalo se kako deficiti socijalne kompetencije učenike s lakim intelektualnim teškoćama čine sklonijima negativnoj interpretaciji tuđih namjera i ponašanja, zbog čega često osim žrtve, postaju i zlostavljači.

U budućim istraživanjima bilo bi dobro uzeti u obzir i informacije roditelja učenika, kako bi se dobio još bolji uvid u iskustvo vršnjačkog nasilja, s obzirom da su vrlo heterogena skupina. Iako i učitelji doprinose sa svojim informacijama o vršnjačkom nasilju učenika, svakako je potrebno imati na umu da oni ponekad ne znaju i nisu svjesni što se događa na školskom odmoru i razredu ili jednostavno krivo procjene ponašanja pojedinih učenika. Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu upoznavanja svakog učenika, gledanje njihovih sposobnosti, jake i loše strane i je li prihvaćen ili odbačen od grupe vršnjaka. To se može realizirati u posebnim uvjetima školovanja gdje je puno manje učenika, za razliku od redovnog sustava školovanja, te učitelji mogu pažljivije i detaljnije obratiti pozornost na svakog učenika. Svaki rad s ljudima zahtijeva i podrazumijeva gledanje osobe kao individue same za sebe.

Nalazi kvalitativnog istraživanja o mišljenju učitelja i stručnih suradnika o vršnjačkom nasilju pokazuju kako učitelji i stručni suradnici, bez obzira u kojim uvjetima školovanja rade, imaju slične, pa čak i iste načine reagiranja, na: vršnjačko nasilje, prevenciju, potrebu za podrškom i slična iskustva po pitanju suradnje s roditeljima. Prema njihovom mišljenju najvažniju uloga u cijelom tom procesu imaju roditelji. Sve sudionice navode važnost suradnje s roditeljima, ne samo u situacijama kada dođe do vršnjačkog nasilja, nego u prevenciji i podršci koja im je potrebna. Rad s roditeljima na području prevencije vršnjačkog nasilja je vrlo ključan jer oni radom kod kuće mogu doprinijeti generalizaciju određenih ponašanja.

Isto tako, prema mišljenju sudionica, osim suradnje s roditeljima važan je i timski rad kolektiva škole i dodatne edukacije za njih jer bez međusobne suradnje i pomoći, te konstantnog osvještavanja o važnosti i problema vršnjačkog nasilja, neće doći do potrebne podrške i prevencije. Kako su učenici u školi većinu vremena u stalnoj interakciji sa svojim vršnjacima, te da bi se utjecalo na nasilničko ponašanje, potreban je i rad sa samim učenicima. Prema mišljenju sudionica, važno je definirati ponašanje učenika, pratiti ponašanje i otkriti uzrok ponašanja. Stoga se dosta radi na podizanju svijesti o različitosti učenika i o vršnjačkom nasilju putem brojnih radionica te se spominje potreba za zajedničkim aktivnostima u kojima bi se poticala suradnja i tolerancija.

Na žalost, vršnjačko nasilje je prisutno svakodnevno u školama, stoga, može se zaključiti kako se smjernice i preporuke po pitanju ove problematike mogu koristiti i primjenjivati u različitim oblicima školovanja (redovni ili posebni program) jer suradnjom i konstantnim osvještavanjem problema može doći do smanjivanja nasilja i boljih odnosa među učenicima.

Nalazi dobiveni istraživanjem upućuju na preporuke ili smjernice za nošenje, prevenciju i bolju suradnju učitelja:

- Timski rad kolektiva škole koji treba biti na svim razinama suradnje, kao što su redoviti sastanci, zajednički rad te međusobna podrška i uvažavanje i radionice
- Suradnja s javnim službama kao što je Centar za socijalnu skrb za dobrobit pojedinog učenika
- Česte edukacije kolektiva škole o programima prevencije vršnjačkog nasilja
- Konstantan rad i suradnja s roditeljima
- Rad s učenicima, poticanje suradnje i tolerancije, podizanje svjesnosti o različitosti među učenicima i sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima

Na kraju, važno je uzeti u obzir sve preporuke kako bi se smanjilo vršnjačko nasilje među učenicima, ostvarila najviša razina nulte tolerancije svake škole, poboljšala kvaliteta odnosa između učenika sa i bez teškoća i njihovih učitelja.

8. LITERATURA

1. Altun, S.A., Baker, Ö.E. (2010): School violence: a qualitative case study. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010), 3165-3169
2. Braun, V., Clarke, V. (2006): using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
3. Buljan- Flander, G., Ćosić, I. (2004): Nasilje među djecom. *Medix- specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 10 (52), 90-92.
4. Buljubašić- Kuzmanović, V. (2010): Socijalna kompetencija i vršnjački odnosi u školi. *Pedagogijska istraživanja*, 7(2), 191-203.
5. Cefai, C.; Bartolo P. A.; Cavioni. V; Downes, P.; *Strengthening Social and Emotional Education as a core curricular area across the EU. A review of the international evidence*, NESET II report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. doi: 10.2766/664439
6. Christensen, L., Fraynt, R.J., Neece, C.,L., Bakre, B.,L. (2012): Bullying Adolescents With Intellectual Disability. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 5, 49-65.
7. Fisher M.,H., Griffin, M.,M., Hodapp, R.,M. (2011): Intellectual Disabilities (Mental Retardation). *Encyclopedia of Adolescence*, 193-201.
8. Glumbić, N., Žunić- Pavlović, V. (2010): Bullying behaviour in children with intellectual disability. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010), 2784-2788.
9. Goleman, D., (1997): Emocionalna inteligencija. Zagreb. Mozaik knjiga
10. Gresham F.M., Reschly, D.J. (1987): Dimensions of Social Competence: Method Factors in the Assessment of Adaptive Behaviour, Social Skills, and Peer Acceptance. *Journal of School Psychology*, Vol. 25, 967-381.
11. Guralnick, M., J. (1999): Family and Child Influences on the Peer-Related Social Competence of Young Children With Developmental Delays. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research reviews*, Vol. 5, 21-29.
12. King, S., Washbush, D.A., Pelham, W.E., Frankland, B.W., Andrade, B.F., Jacques, S., Corkam, P.V.(2009): Social information processing in elementary-school aged children with ADHD: Medication effects and comparisons with typical children, *Journal of abnormal child psychology*, 37, 579-589.

13. Maiano C., Aimé A., Salvans M-C., Morin A.,J.,S., Normand C.L. (2016): Prevalence and correlations of bullying perpetration and victimization among school- aged youth with intellectual disabilities: A systematic review., *Research in Developmental disabilities* 49-50, 181-195.
14. Markuš, M. (2011):Socijalna kompetentnost- jedna od ključnih kompetencija. *napredak* 151 (3-4), 432-444.
15. Miles, M.B., Huberman, A.M. (1994): Qualitative Dana Analysis (2nd edition). Thousand Oaks, Ca: Sage Publications.
16. Nestler, J. i Goldbeck, L. (2011): A pilot study of social competence group training for adolescents with borderline intellectual functioning and emotional and behavioural problems (SCT-ABI). *Journal of intellectual disability reasearch*, 55 (2), 231-241.
17. Nikolić, B. (2017): Priručnik za korištenje programskog sustava SPSS.[Interna skripta za kolegij]. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
18. Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (2006). Etički kodeks Odbora za etiku i znanosti i visokom obrazovanju:
https://www.hrstud.unizg.hr/images/50014335/Eticki_kodeks-1.pdf
19. Pavlović, M., Žunić- Pavlović, V., Glumbić, N. (2013): Students' and teachers' perceptions of aggressive behaviour in adolescents with intellectual disability and typically developing adolescents. *Research in Developmental Disabilities*, 34(2013), 3789-3797.
20. Povedano, A., Cava, M., Monreal, M., Varela, R., Musitu, G. (2014): Victimization, loneliness, overt and relational violence at the school from a gender perspevice. *International Journal of Clinical and Health Psychology* (2015) 15, 44-51.
21. Rose, C.,A., Espelage D.,L., Monda- amaya, L.,E. (2009): Bullying and Victimization Rates Among Student sin General and Special Education: A Comparative Analysis. *Educational Psychology*, 29, 761-776.
22. Rose, C.,A., Monda-Amaya,L.,E., Espelage, D.,L. (2011a): Bullying Perpetration and Victimization in Special Education: A Review of the Literature. *Remedial and Special Education*, 32 (2), 114-130.
23. Rose,C.,A., Espelage, D.,L., Aragon, S.,R., Elliot, J. (2011b): Bullying and Victimization among Student in Special Education and General Education Curricula. *Exceptionality Education International*, 21(3), 2-14.

24. Rose, C., A., Simpson, C., G., Moss, A. (2015a): The Bullying Dynamic: Prevalence of Involvement Among a large- scale Sample of Middle and High School Youth With and Without Disabilities. *Psychology in the schools*, 52(5), 515-531.
25. Rose, C.,A., Stormont, M., Wang, Z. (2015b): Disability Status and Educational Placement. *School Psychology Review*, 44(4), 425-444.
26. Rose, C., A., Simpson, C.,G., Preast, J.,L. (2016): Exploring Psychosocial Predictors of Bullying Involvement for Students With Disabilities. *Remedial and special Education*, 1-10.
27. Ručević, S., Duvnjak, I. (2010): Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata. *Psihologijske teme*, 19 (1), 103-121.
28. Sekušak-Galešev, S. (2011). Razvoj osoba s intelektualnim teškoćama.[Interna skripta za kolegij]. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
29. Sesar, K. (2011): Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
30. Sharma, Drishti, Kishore, Jugal, Sharma, Nandini, Duggal, Mona, Aggression in schools:cyberbullying and gender issues.*Asian Journal of Psychiatry*
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ajp.2017.05.018>
31. Strabić, N., Tokić Milaković, A.(2016): Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 166-183.
32. Taylor, R.,D., Oberle, E., Durlak, J.,A., Weissberg, R.,P. (2017): Promoting Positive Youth Development Through School-Based Social and Emotional Learning Interventions: A Meta- Analysis of Follow-Up Effects. *Child Development*, 88(4), 1156-1171.
33. Ticusan, M. (2014): Gender Difference and School Aggressiveness. *Procedia- Social and Bihevioral Sciences* 159 (2014), 128-131.
34. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2010). Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisлити, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
35. Valdés-Cuervo Á-A, Martínez-Ferrer B, Carlos-Martínez E-A. El rol de las prácticas docentes en la prevención de la violencia escolar entrepares. *Rev Psicodidáct.* 2017.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.psicod.2017.05.006>
36. Van Nieuwenhuijzen, M., Orobio de Castro, B., Wijnroks, L., Vermeer, A., Matthys, W. (2004): The relations between intellectual disabilities, social information processing,

and behaviour problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1 (3), 215-229.

37. Van Nieuwenhuijzen, M., Bijman, E. R., Lamberix, I. C. W., Wijnroks, L., Orobio de Castro, B., Vermeer, A., Matthys, W. (2005): Do children do what they say? Responses to hypothetical and real-life social problems in children with mild intellectual disabilities and behaviour problems. *Journal of intellectual disability research*, 49 (6), 419-433.
38. Van Nieuwenhuijzen, M., Wijnroks, L., Orobio de Castro, B., Vermeer, A., Matthys, W. (2006): Do social information-processing models explain aggressive behaviour by children with mild intellectual disabilities in residential care?, *Journal of intellectual disability research*, 50 (11), 801-812.
39. Yıldırım, R., Selçuk, G., Masum Ocak, M., Sarıbaş, S. (2014): Peer bullying according to the perception of teacher candidates. *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 116 (2014), 1568-1576.
40. Zrilić, S. (2006): Sudionici u krugu školskog nasilja- nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra Iadertina*, 1(1), 49-57.
41. Žic Ralić, A. (2012): Odnos s vršnjacima.[Interni materijal, skripta za studente]. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
42. Žic Ralić, A., Ljubas, M. (2013): Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju. *Časopis za opća društvena pitanja*, 22(3), 435-453.
43. Žic Ralić, A. (2014): Vršnjaci i djeca s teškoćama. U Igrić, Lj., Fulgosi-Masnjak, R., Wagner Jakab, A. (ur.): Učenik s teškoćama između škole i obitelji (str.41-56). Zagreb: Centar inkluzivne potpore IDEM
44. Žic Ralić, A., Šifner, E. (2014): Obilježja vršnjačke interakcije i iskustvo vršnjačkog nasilja kod djece i mladih s ADHD-om. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(3), 453-484.

9. PRILOZI

9.1. Kvalitativna analiza odgovora na prvo istraživačko pitanje

Istraživačko pitanje: „Kako učitelji učenika s intelektualnim teškoćama reagiraju na nasilno vršnjačko ponašanje te kako učitelji postupaju s nasilnim učenikom, a kako s učenikom koji je žrtva vršnjačkog nasilja?“			
TEMA: Reakcija na vršnjačko nasilje			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
<p>„Prvo zovem roditelje... učenik se ukloni s nastave i dolazi kod mene ili pedagoginje...nakon razgovora s učenikom i roditeljima, donese se zaključak koji mora biti pozitivan... postoji i kontrola svaki mjesec... prati se njegovo ponašanje, te se zaključuje je li ponašanje bilo slučajno ili postoji neki problem u ponašanju.“ (Sudionica 1)</p> <p>Kod žrtve je isti postupak kao i kod nasilnika... problem je što ne uočimo da je netko žrtva nasilja, pa nam se prvo jave roditelji... održi se sastanak sa svima i potpisuje se pozitivni zaključak... imali smo primjer učenika koji je kod kuće bio žrtva nasilja, pa je nasilno ponašanje preslikao...ovisi od</p>	Zvanje roditelja	Važna uloga roditelja	SURADNJA S RODITELJIMA
	Uklanjanje s nastave	Saslušanje učenika	DEFINIRANJE PONAŠANJA
	Skupni razgovor Pozitivan zaključak	Suradnja svih stručnjaka škole	TIMSKI RAD KOLEKTIVA
	Zašto dolazi do ponašanja	Praćenje ponašanja	UZROK PONAŠANJA
	Otkrivanje uzroka nasilničkog ponašanja		DEFINIRANJE PONAŠANJA
	Zvanje roditelja Zajednički sastanak Pozitivan zaključak	Važna uloga roditelja Suradnja svih stručnjaka škole	SURADNJA S RODITELJIMA
	Uzroci ponašanja		TIMSKI RAD
			DEFINIRANJE PONAŠANJA

<p>generacije do generacije... više se rugaju vršnjacima koji imaju nevidljive teškoće... (Sudionica 1)</p>	<p>Nepoznavanje i ne razumijevanje drugih učenika o teškoći drugog</p>	<p>Nedovoljna informiranost ostalih učenika</p>	<p>SVIJEŠT O TEŠKOĆAMA</p>
<p>„razgovaram s njim, razgovarala sam s njim i sa psihologinjom, s roditeljima... Prvi korak je razgovor s učenikom i s ostalima u razredu da vidimo što se dogodilo, jel ga netko izazvao... ako je nešto ozbiljno, zovu se roditelji, obavještava se pedagog, psihologinja, ravnatelj škole, tako da ono znamo i onda razgovaramo s roditeljima i sa djetetom. Ja uvijek bilježim u e dnevniku , znači razgovor s tim djetetom zbog toga i toga. (Sudionica 2)</p>	<p>Razgovor</p> <p>Otkrivanje uzroka ponašanja</p>		<p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p>
	<p>Zvanje roditelja</p>		<p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p>
	<p>Praćenje ponašanja</p>		<p>SURADNJA S RODITELJIMA</p>
			<p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p>
<p>„Ja imam dijete koji ima individualizirani program u razredu. Njemu se znaju rugati, ali više iz drugih razreda, na tjelesnom na primjer. Jer je on.. ono možda malo poseban, malo je drugačiji, i onda on njima smeta... Samo mi se tužio na satu razrednika, pa sam ja</p>	<p>Ne razumijevanje teškoće</p>	<p>Nedovoljna informiranost ostalih učenika</p>	<p>SVJESNOST O TEŠKOĆAMA</p>

<p>upozorila razrednicu od tog malog i s roditeljima sam razgovarala, tak da ono...“ (Sudionica 2)</p>	Razgovor s roditeljima		SURADNJA S RODITELJIMA
<p>Prvo što napravim-posjednem ih, svi moraju slušati. Razgovor o emocijama... kako bi se ti osjećao ili kako se osjećaš.... Stavi se u tuđi položaj. Ili im demonstriram neku sličnu scenu, ali sa zamjenom uloga-žrtva postaje buli, a buli žrtva. Najmlađeg moram opominjati i razgovarati s njim jer upija ponašanja ostalih. Općenito loša ponašanja naglasim kako ne bi pokupili. (Sudionica 3)</p>	Razgovor o ponašanju		DEFINIRANJE PONAŠANJA
<p>„po pitanju manjeg nasilja... pričam posebno sa svakim, ali ne pred drugima i onda ih okupim sve skupa. Pa popričamo o tome što se dogodilo. Pokušavam vidjeti jesu li shvatili ono o čemu ste pričali.. moram provjeriti jer ima dosta krivih shvaćanja. Roditelje zovem u krajnjom situaciji.“ (Sudionica 3)</p>	<p>Razgovor sa žrtvom</p> <p>Zvanje roditelja</p>		<p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p> <p>SURADNJA S RODITELJIMA</p> <p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p>

<p>„, prvo razdvojim učenike u sukobu. Izoliram nasilnika i razgovaramo o njegovom ponašanju... O ponašanju učenika obavijestim razrednika, a razrednik roditelja... Na tjednoj razini pratim ponašanje učenika. Učenik ima zadatak u tablicu na kraju svakog radnog dana upisati svoja dobra ponašanja“ (Sudionica 4)</p> <p>Razgovaram s učenikom o svemu relevantnom vezanom uz sukob. Obavijestim roditelje. Ako se ponašanje opetuje pokrećem protokol kako bi se nasilno ponašanje nad učenikom zaustavilo“ (Sudionica 4)</p> <p>„Obavljamo razgovor i s učenikom koje je počinio nasilje te mu ukazujemo na neprihvatljivost i štetnost takvog ponašanja. Savjetujemo ga i potičemo za promjenu takvog ponašanja... Obavještavamo roditelje učenika koji je počinio nasilje, savjetujemo ih te im</p>	<p>Uklanjanje nasilnika</p> <p>Razgovor o ponašanju</p> <p>Zvanje razrednika</p> <p>Zvanje roditelja</p> <p>zašto dolazi do nekog ponašanja</p> <p>Razgovor sa žrtvom</p> <p>Zvanje roditelja</p> <p>Razgovor Opis ponašanja</p> <p>Poziv roditeljima</p> <p>Savjetovanje roditelja</p>	<p>Praćenje ponašanja</p>	<p>TIMSKI RAD KOLEKTIVA</p> <p>SURADNJA S RODITELJIMA</p> <p>UZROK PONAŠANJA</p> <p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p> <p>DEFINIRANJE PONAŠANJA</p> <p>SURADNJA S RODITELJIMA</p> <p>UZROK PONAŠANJA DEFINIRANJE PONAŠANJA</p> <p>SURADNJA S RODITELJIMA</p>
--	---	---------------------------	---

<p>dajemo informacije gdje i izvan škole mogu potražiti pomoć. Zajedno s roditeljima napravimo plan daljnjeg rada s učenikom“ (Sudionica 5)</p> <p>„odmah poduzimamo sve mjere da se isto zaustavi i prekine. Po potrebi kontaktiramo policiju... povrijeđeno u mjeri koja zahtjeva liječničku intervenciju ili pregled kontaktiramo i hitnu liječničku pomoć... obavljamo razgovor s djetetom koje je žrtva nasilja na brižljiv način, poštujući njegovo dostojanstvo i pružajući mu potporu“ (Sudionica 5)</p>	<p>Zajednički rad za boljitak</p> <p>Obavješćavanje policije</p> <p>razgovor</p>	<p>Uvođenje drugih službi</p> <p>Uvođenje drugih službi</p>	<p>TIMSKI RAD KOLEKTIVA</p> <p>INTERVENCIJA JAVNIH SLUŽBI</p> <p>INTERVENCIJA JAVNIH SLUŽBI</p>
--	--	---	---

9.2. Kvalitativna analiza odgovora na drugo istraživačko pitanje

Istraživačko pitanje: <i>„Što bi prema mišljenju učitelja smanjilo vršnjačko nasilje u školi?“</i>			
TEMA: Prevencija vršnjačkog nasilja			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
„Puno radimo na prevenciji nasilja preko različitih radionica, na satovima razrednika, psihologinja provodi predavanja, radionice, te konstantno osvještava sve u školi o prevenciji“ (Sudionica 1)	Rad na satovima, potreba radionica	Djelotvornost/učinkovitost radionica	VAŽNOST RADIONICA
„...društvo dosta utječe na to nasilje i ti zakoni koji nisu dovoljno, ja mislim ... strogi, da. Mislim ono... roditelji se ne kažnjavaju zbog njihove djece, a mislim da bi se trebalo raditi s roditeljima malo više... Možda malo više osvješčivanje roditelja, neke radionice“ (Sudionica 2)	Ključni su roditelji, rad s njima Loši zakoni, slabe kazne, veće obveze	Educiranje roditelja Modifikacija zakona	OSVJEŠĆIVANJE RODITELJA ULOGA ZAKONODAVNOG SUSTAVA
„...treba utjecati na roditelje. Da trebaju pedagog/psiholog držati radionice s roditeljima, više i	Potreba za radionicama Upućivanje roditelja, svijest	Djelotvornost/učinkovitost radionica	VAŽNOST RADIONICA OSVJEŠĆIVANJE RODITELJA

<p>prije nego s djecom... najvažnije uputiti roditelje. Jer djeca uče po svom najvećem primjeru- a to su roditelji. I ti ko učitelj moraš paziti..." (Sudionica 3)</p> <p>„Rad s roditeljima, škola roditeljstva kojom bi roditelji učili kako odgajati svoje dijete... Modifikacija ponašanja učenika koji je nasilan u smjeru rada za opće dobro, poticanje volonterskog rada učenika u svrhu učenja ponašanja prema drugačijim osobama, poticanje tolerantnih suradničkih odnosa.“ (Sudionica 4)</p> <p>„Veća suradnja s roditeljima učenika koji manifestiraju probleme u ponašanju, suradnja s CZSS na način da škola bude obaviještena o mogućim problemima unutar obitelji učenika... veći broj stručnih suradnika u školi omogućio bi kvalitetnije provođenje preventivnih</p>	<p>o nasilju objasniti roditelju</p> <p>Poduka roditelja o metodama</p> <p>Potreba za načinima modifikacije ponašanja</p> <p>Poticanje suradnje, tolerancije...</p> <p>Suradnja s bližom učenikovom okolinom, rad s obitelji</p>	<p>Educiranje roditelja</p> <p>Educiranje roditelja</p> <p>Djelotvornost/učinkovitost radionica kroz razne aktivnosti</p> <p>Educiranje roditelja</p>	<p>OSVJEŠĆIVANJE RODITELJA</p> <p>VAŽNOST RADIONICA</p> <p>OSVJEŠĆIVANJE RODITELJA</p> <p>INTERVENCIJA JAVNIH SLUŽBI</p> <p>TIMSKI RAD KOLEKTIVA</p> <p>VAŽNOST RADIONICA</p>
--	--	---	---

programa čijim bi se aktivnostima radilo na osnaživanju... Dodatne aktivnosti za učenike u školi i izvan škole“ (Sudionica 5)			
--	--	--	--

9.3. Kvalitativna analiza odgovora na treće istraživačko pitanje

Istraživačko pitanje: <i>„Kakva podrška je potrebna učiteljima kako bi se smanjilo i preveniralo vršnjačko nasilje?“</i>			
TEMA: Potrebna podrška za prevenciju vršnjačkog nasilja			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
„Svaka podrška je dobrodošla. Često nam se javljaju različite udruge, koje dođu surađivati...“ (Sudionica 1)	Suradnja s drugima	Važnost dodatnih stručnjaka	PODRŠKA KOLEKTIVA ŠKOLE
„Pa ono.. nemam ja sad neku veliku potrebu za podrškom, ali mi je lakše dok podijelim to s nekim, dok imam tu, recimo stručnu službu, pa mogu s njima popričat o tome... mali smo sad baš radionicu, ja sam držala radionicu „Mirko i sedam prigovora“. To je baš ono radionica, UNICEF-ova čini mi se...imamo taj dan ružičastih majica... obilježavamo na nivou cijele škole i to se stvarno dosta osvještavaju djeca u to vrijeme. Svi već znaju što je to dan ružičastih majica i stvarno ono... kad se pišu te poruke, zaista su onako...pozitivne“ (Sudionica 2)	Dijeljenje problema Pričanje o problemu	Razgovor o problemu	PODRŠKA KOLEKTIVA ŠKOLE
	Dan ružičastih majica	Obilježavanje dana protiv nasilja	PODIZANJE SVJESNOSTI O VRŠNJAČKOM NASILJU
„Opet su najveća podrška roditelji. I	Podrška	Rad s ostalim kolegama	PODRŠKA KOLEKTIVA ŠKOLE

<p>mislim da psiholog i pedagog mogu tu najviše utjecati. Ulaziti na satove razrednika, praktičnim radovima pokazivati više nego teorijom... Obilježavamo dan ružičastih majica. Psihologinja ima edukacije za djecu“ (Sudionica 3)</p> <p>„Radionice za roditelje, osobito za one roditelje čije su djeca agresivna i nasilna... Uključivanje u proces Centre za socijalnu skrb, u svrhu zaštite dječjih prava i sprečavanje zanemarivanja djeteta... Usmjeravanje roditelja ne samo na njihova roditeljska prava nego i dužnosti, odgovornosti koje najčešće u odnosu roditelja prema školi i djetetu izostaju“ (Sudionica 4)</p> <p>„Redovita stručna predavanja i seminari, razmjena iskustva s kolegama, tim stručnih suradnika u školi, podrška ravnatelja i kolektiva. Mogućnost završetka dodatnih edukacija, po mogućnosti besplatnih ili da ih financira škola/grad/županija“ (Sudionica 5)</p>	<p>Dolasci na satove razrednika</p> <p>Dan ružičastih majica</p> <p>Podrška roditeljima i zaposlenika</p> <p>Suradnja s drugima</p> <p>Uloga roditelja u suzbijanju vršnjačkog nasilja</p>	<p>Posjećivanje stručnjaka na satovima</p> <p>Obilježavanje dana protiv nasilja</p> <p>Rad s ostalim kolegama</p> <p>Rad s roditeljima</p>	<p>PODIZANJE SVJESNOSTI O VRŠNJAČKOM NASILJU</p> <p>PODRŠKA KOLEKTIVA ŠKOLE</p> <p>PODIZANJE SVJESNOSTI O VRŠNJAČKOM NASILJU</p> <p>EDUKACIJA STRUČNJAKA</p> <p>PODRŠKA KOLEKTIVA ŠKOLE</p> <p>EDUKACIJA STRUČNJAKA</p>
---	--	--	---

9.4. Kvalitativna analiza odgovora na četvrto istraživačko pitanje

Istraživačko pitanje: <i>„Kakva je suradnja između učitelja i roditelja učenika lakim intelektualnim teškoćama?“</i>			
TEMA: Suradnja učitelja i roditelja			
IZJAVE SUDIONIKA	KODOVI	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
<p>„Suradnja je uvijek super. Puno više radimo s roditeljima. Imali smo savjetovalište za roditelje i bio je velik odaziv roditelja, da se moglo raditi u dvije smjene, no na žalost zbog nedostatka sredstava, ukinuto je“ (Sudionica 1)</p>	Pozitivni odnosi s roditeljima		POZITIVNA SURADNJA
<p>„Pa kako s kojim. Evo, s većinom roditelja je dobra suradnja... nema koristi toliko od tog poziva roditelja, ali jednostavno ono... moraš stalno zvati jer ono.. to je jedino što mi možemo...“ (Sudionica 2)</p>	Pozitivna suradnja s roditeljima		SAMOVOLJNOST RODITELJA
<p>„Dobra. S roditeljima komuniciram pomoću informativke. Oni mi ne pišu baš, ali zato moje pročitaju. Uvijek ju moraju potpisati, da ja znam da su ju pročitali. U hitnim slučajevima komuniciramo preko mobitela. Jedan</p>	Ne reagiranje roditelja na probleme		
	Ne reagiranje i ne slušaju		SAMOVOLJNOST RODITELJA

<p>roditelj dolazi osobno, jer učenik pokazuje nepoželjno ponašanje... Uglavnom, svi me poštuju i nastoje poslušati, ali ipak naprave po svojem“ (Sudionica 3)</p>	<p>„ignoriranje“ savjeta</p>		<p>SAMOVOLJNOST RODITELJA</p>
<p>„Suradnja je djelomično zadovoljavajuća. Roditelj je prisutan na roditeljskim sastancima i informacijama za roditelje. Uočava ponašanje svog djeteta i traži pomoć...Poteškoće nastupaju kada se roditelj sustavno i djelotvorno treba uključiti u proces rješavanja problema, djelovanje na smanjenje nasilnog ponašanja, tada roditelj pokazuje nekompetentno ponašanje i nedosljednost u izvršavanju zadataka“ (Sudionica 4)</p>	<p>Roditelji ne slušaju savjete</p>		<p>SAMOVOLJNOST RODITELJA</p>
	<p>Roditelj traži podršku</p>		<p>POZITIVNA SURADNJA S RODITELJIMA</p>
	<p>Ne reagiranje na savjete i dužnosti koje se traže</p>		<p>SAMOVOLJNOST RODITELJA</p>
<p>„Većina roditelja surađuje s djelatnicima škole... Dio roditelja ne dolazi na roditeljske sastanke niti se pojavljuje na individualnim sastancima... Gotovo svi roditelji uvažavaju mišljenje i savjete stručne</p>	<p>Roditelji ne slušaju savjete</p>		<p>SAMOVOLJNOST RODITELJA</p>
			<p>POZITIVNA SURADNJA S RODITELJIMA</p>

službe i djelatnika škole.“ (Sudionica 5)			
---	--	--	--

9.5. Upitnik školskog nasilja (UŠN-2014)

Šifra _____

Upitnik se primjenjuje uz odobrenje autora koji su izradili izvornu verziju: Buljan Flander G. i Karlović A., Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

UŠN-2014

(adaptiran za potrebe mladih s IT, Žic Ralić, Cvitković, Sekušak-Galešev, 2018)

Današnji datum: _____

Ovim upitnikom želimo saznati više o ponašanju djece u tvojoj školi i tome što ti se događa. Najprije te molimo da nam odgovoriš na nekoliko pitanja o sebi.

Škola: _____

Razred: _____

Spol (zaokruži): **M** **Ž**

Koliko imaš godina?: _____

Mjesto/grad u kojem živiš (upiši na crtu): _____

Tvoj uspjeh na kraju prošle školske godine (upiši na crtu): _____

Koliko braće i sestara imaš? (upiši na crtu): _____

S kim živiš? (zaokruži odgovor koji se odnosi na tebe):

- a) s oba roditelja
- b) s ocem
- c) s majkom
- d) s nekim drugim (na crtu upiši s kim): _____

Molimo te da dobro pročitaš pitanja, i označiš (oznakom X) one odgovore koji najbolje opisuju ono što se tebi događa tj. što si ti doživio/doživjela.

1. **Kako se najčešće osjećaš u školi?** (stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje)

a)

Dobro	
Loše	
Ni dobro ni loše	
Ne znam	

b)

Prihvaćeno	
Odbačeno	
Ni jedno ni drugo	
Ne znam	

2. **Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?** (u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
1. Vrijeđali te na ružan način					
2. Govorili ti ružne riječi					
3. Prijetili ti da će ti nešto ružno napraviti					

2.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi (stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
1. Vrijeđali te na ružan način				
2. Govorili ti ružne riječi				
3. Prijetili ti da će ti nešto ružno napraviti				

2.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godište, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

2.C. Kad ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

2.D. Ako ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

2.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **tko je to bio?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

2.F. Ako ti se događa da te vrijeđaju, govore ružne riječi ili prijete, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

3. **Koliko često su se tebi ove stvari dogodile u školi?** (u svakom redu) označi znakom **X** koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
4. Netko te udario ili gurnuo					
5. Netko te jako istukao					
6. Netko te ozlijedio					

3.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi (*stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje*):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
4. Netko te udario ili gurnuo				
5. Netko te jako istukao				
6. Netko te ozlijedio				

3.B. Molimo te da označiš (znakom X) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godište, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

3.C. Kad ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **što ti napraviš?**

(*Stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora*)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

3.D. Ako ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

3.E. Ako si **razgovarao / razgovarala s nekim o tome** da te netko jako istukao, udario ili ozlijedio, tko je to bio?

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

3.F. Ako ti se događa da te netko jako istuče, udari ili ozlijedi, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

4. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

(u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
7. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi					
8. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi					
9. Netko je govorio drugima ružno o tebi					
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i slično) objavio nešto ružno o tebi					

4.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili dječaci, djevojčice ili netko drugi?

(stavi znak X u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
7. Nisu se htjeli s tobom družiti u školi				
8. Nisu obraćali pažnju na tebe u školi				
9. Netko je govorio drugima ružno o tebi				
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i slično) objavio nešto ružno o tebi				

4.B. Molimo te da označiš (znakom X) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godišće, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

4.C. Kad ti se događaju takve stvari, što ti napraviš?

(Stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

4.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**
(Stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

4.E. Ako si **razgovarao / razgovarala s nekim o tome** što se odgađa, tko je to bio?

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

4.F. Ako su ti se takve stvari događale, **što je bilo nakon što si nekome rekao?**

(Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

5. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

(u svakom redu označi znakom X koliko često ti se događaju navedene stvari):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
11. Netko je namjerno izgubio ili uništio tvoje stvari					
12. Netko je tražio tvoj novac na silu					

5.A. Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi za svako ponašanje jesu li to napravili **dječaci, djevojčice ili netko drugi** (stavi znak **X** u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
11. Netko je namjerno izgubio ili uništio tvoje stvari				
12. Netko je tražio tvoj novac na silu				

5.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godište, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

5.C. Kad ti se događaju takve stvari, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

5.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

5.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome što se odgađa, tko je to bio? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

5.F. Ako su ti se takve stvari događale, što je bilo nakon što si nekome rekao? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

6. Koliko često su se tebi ovakve stvari dogodile u školi?

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
13. Dodirivali te po tijelu na neugodan način					

6.A Ako ti se tako nešto događalo u školi, označi jesu li to napravili **dječaci, djevojčice ili netko drugi** (stavi znak **X** u svakom redu, za svako ponašanje):

	Dječaci	Djevojčice	Netko drugi	Nitko
13. Dodirivali te po tijelu na neugodan način				

6.B. Molimo te da označiš (znakom **X**) u koji razred ide učenik ili učenica koji ti je tako nešto napravio/napravila:

U moj razred	Isto godište, ali u drugi razred	U niži razred	U viši razred	Ne znam koji razred	Ne događa mi se

6.C. Kad ti se događaju takve stvari, **što ti napraviš?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Ništa ne napravim	
Kažem da prestane	
Pobjegnem	
Udarim ga/nju	
Potučem se	
Ne idem u školu	
Kažem nekom odraslom	
Kažem prijatelju/prijateljici	
Ne zastrašuju me	
Nešto drugo (opiši što)	

6.D. Ako su ti se takve stvari događale, **tko ti je pokušao pomoći?**

(Stavi znak **X** pored odgovora koji te najbolje opisuje. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

6.E. Ako si razgovarao / razgovarala s nekim o tome što se odgađa, tko je to bio? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora. Možeš označiti i više odgovora)

Majka ili otac	
Brat ili sestra	
Nastavnik ili drugi odrasli u školi	
Prijatelj/prijateljica	
Nitko	
Ne događaju mi se takve stvari	

6.F. Ako su ti se takve stvari događale, što je bilo nakon što si nekome rekao? (Stavi znak **X** pored točnog odgovora.)

Više se ništa nije događalo	
Manje se događalo	
Bilo je još gore	
Ništa se nije promijenilo	
Nikome nisam rekao	
Ne događaju mi se takve stvari	

7. Gdje ti se dešavaju najneugodnije od svih ovih stvari? (stavi znak **X** pored mjesta gdje ti se to najčešće događa. Možeš označiti više odgovora)

U učionici	
Na igralištu	
U blagovaoni	
Na putu do/iz škole	
U WC-u	
Na školskom hodniku	
U dvorani za tjelesni	
Kod kuće	

8. Koliko često **ti napraviš** neke od ovih stvari u školi (*u svakom redu, označi znakom X koliko često to napraviš*):

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
1. Vrijeđaš drugu djecu na ružan način					
2. Govoriš ružne riječi					
3. Prijetiš drugima					
4. Udariš ili gurneš nekog					
5. Nekog jako istučeš					
6. Nekog ozlijediš					
7. Ne dozvoljavaš nekome da se druži s tobom i tvojim prijateljima					
8. Namjerno ne obraćaš pažnju na nekoga tko se prema tebi O.K. ponaša					
9. Govoriš ružno o nekome					
10. Na internetu (Facebook, Ask.fm, Twiter i sl) si objavio nešto ružno o nekome					
11. Izgubiš ili uništiš tuđe stvari					
12. Tražiš tuđi novac na silu					
13. Dodiruješ nekog po tijelu na neugodan način					

9.6. Upitnik za edukacijske rehabilitatore u posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja (UŠN-2014)

Šifra učenika _____

UPITNIK ZA EDUKACIJSKE REHABILITATORE U POSEBNIM UVJETIMA ODGOJA I OBRAZOVANJA

UŠN-2014

(Žic Ralić i Cvitković, temeljem upitnika UŠN-2003 Buljan Flander i sur.2003)

Uputa:

Ovim upitnikom želimo saznati više o iskustvu nasilja Vaših učenika. Dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da su djeca sklona podcijeniti svoje neprihvatljivo ponašanje, kao i precijeniti poželjno ponašanje. Stoga nam je od velike važnosti dobiti Vašu procjenu njihovog ponašanja. Vaše procjene doprinijet će kreiranju preventivskih programa kao i intervencija u cilju smanjenja ili otklanjanja nasilnog ponašanja u školi.

Molimo vas da pažljivo pročitate pitanja i odgovorite na njih.

1. Označite Vaš spol: M Ž

2. Vaša dob: _____

3. Koliko godina staža imate: _____

4. **Koliko često se Vašem učeniku _____ (navesti ime ili šifru učenika) događaju ovakve situacije u školi?** (Odgovor označite znakom **x**)

	Nikad	Jednom u zadnjih par mjeseci	Dva-tri puta mjesečno	Jednom tjedno	Više puta tjedno
1. Netko ga/ju vrijeđa na ružan način	_____	_____	_____	_____	_____
2. Netko mu/joj govori ružne riječi	_____	_____	_____	_____	_____
3. Netko mu/joj je prijetio da će mu/joj nešto ružno napraviti	_____	_____	_____	_____	_____
4. Netko ga/ju je udario ili gurnuo	_____	_____	_____	_____	_____
5. Netko ga/ju je jako istukao	_____	_____	_____	_____	_____
6. Netko ga/ju je ozlijedio	_____	_____	_____	_____	_____
7. Nisu se htjeli s njim/njom družiti	_____	_____	_____	_____	_____
8. Nisu obraćali pažnju na njega/nju	_____	_____	_____	_____	_____
9. Netko je govorio ružno o njemu/njoj	_____	_____	_____	_____	_____
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i slično) objavio nešto ružno o njemu/njoj	_____	_____	_____	_____	_____
11. Netko je namjerno izgubio ili					

uništio njegove/njene stvari	_____	_____	_____	_____	_____
12. Netko ga/ju je tražio novac na silu	_____	_____	_____	_____	_____
13. Netko ga je dodirivao po tijelu na neugodan način	_____	_____	_____	_____	_____

5. **Tko mu/joj to radi?** (Odgovor o spolu označite s **x** i odgovor o dobi označite znakom **x**. Moguće je dati više odgovora)

	Dječak	Djevojčica	Mlađi	Vršnjak	Stariji
1. Netko ga/ju vrijeđa na ružan način	_____	_____	_____	_____	_____
2. Netko mu/joj govori ružne riječi	_____	_____	_____	_____	_____
3. Netko mu/joj je prijetio da će mu/joj nešto ružno napraviti	_____	_____	_____	_____	_____
4. Netko ga/ju je udario ili gurnuo	_____	_____	_____	_____	_____
5. Netko ga/ju je jako istukao	_____	_____	_____	_____	_____
6. Netko ga/ju je ozlijedio	_____	_____	_____	_____	_____
7. Nisu se htjeli s njim/njom družiti	_____	_____	_____	_____	_____
8. Nisu obraćali pažnju na njega/nju	_____	_____	_____	_____	_____

9. Netko je govorio ružno o njemu/njoj	_____	_____	_____	_____	_____
10. Netko je na internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i slično) objavio nešto ružno o njemu/njoj	_____	_____	_____	_____	_____
11. Netko je namjerno izgubio ili uništio njegove/njene stvari	_____	_____	_____	_____	_____
12. Netko ga/ju je tražio novac na silu	_____	_____	_____	_____	_____
13. Netko ga je dodirivao po tijelu na neugodan način	_____	_____	_____	_____	_____

6. Koliko se često Vaš učenik _____ ponaša na taj način? (Odgovor označite znakom x)

- | | Nikad | Jednom u zadnjih
par mjeseci | Dva-tri puta
mjesečno | Jednom tjedno | Više puta tjedno |
|--|-------|---------------------------------|--------------------------|---------------|------------------|
| 1. Vrijeđa nekoga na ružan način | _____ | _____ | _____ | _____ | _____ |
| 2. Nekome govori ružne riječi | _____ | _____ | _____ | _____ | _____ |
| 3. Prijeti nekome da će mu/joj nešto ružno napraviti | _____ | _____ | _____ | _____ | _____ |
| 4. Udario je ili gurnuo nekoga | _____ | _____ | _____ | _____ | _____ |

5. Jako je istukao nekoga	_____	_____	_____	_____	_____
6. Nekoga je ozlijedio	_____	_____	_____	_____	_____
7. Nije dozvoljavao nekome da se druži s njim i njegovim prijateljima	_____	_____	_____	_____	_____
8. Namjerno ne obraća pažnju na nekog čije ponašanje je u redu	_____	_____	_____	_____	_____
9. Ružno je govorio o drugima	_____	_____	_____	_____	_____
10. Na internetu (Facebook, Ask.fm, Twitter i slično) je objavio nešto ružno o nekome	_____	_____	_____	_____	_____
11. Nekome je namjerno izgubio ili uništio stvari	_____	_____	_____	_____	_____
12. Tražio je od nekoga novac na silu	_____	_____	_____	_____	_____
13. Dodirivao je nekog po tijelu na neugodan način	_____	_____	_____	_____	_____